

MA TSC

Nasjonalbiblioteket
Oslo

82GA21094

82GA21094

Nasjonalbiblioteket

CLARA TSCHUDI:

TRE NUTIDSKVINDER.

Nasjonalbiblioteket

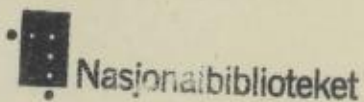

Camilla Collett. Lina Morgenstern.
Gertrud Guillaume-Schack.

• KJØBENHAVN.

ANDR. SCHOUS FORLAG.

1887.

Nasjonalbiblioteket

Indhold.

	Side
I. Camilla Collett og hendes forhold til kvindesagen	1
II. Lina Morgenstern	71
III. Gertrud Guillaume-Schack	137

I.

Camilla Collett

og hendes forhold til kvindesagen.

I.

Saa manges vandringsmand i fremtids-aar
valfarte skal til Eidsvolds ringe villa,
og mens han hilser paa vor friheds gaard,
han rørt vil mindes Henrik og Camilla.

(John Paulsen.)

Norges kjæreste historiske minde er knyttet til Eidsvold. Halvt ubevidst maaske, men altid med samme regelmæssighed, vender normanden blikket did, naar frihedsdagen nærmer sig: han mindes dem, som skabte den forfatning, der nu gjennem aarrækker har dannet grundvolden for en national udvikling.

Men ikke blot for hvad rigsdagsmændene 1814 udførte, er stedet med uudslettelige træk indskrevet i det norske folks historie; forhøiet interesse har det for den nulevende slegt, fordi to, hvis barndom og ungdom er knyttet til Eidsvold, har bidraget meget til fremskridt og frigjørelse.

Folkedigteren Henrik Wergeland staar for det unge Norge som helten og martyren for en

stor sag. Og søsteren, Camilla Colletts banebrydende arbejde vil til enhver tid sikre hende en plads blandt vore fremragende personligheder.

I sine geniale verker, lige beundringsværdige ved sprogets skjønhed og indholdets vegt, har hun utrættet kjæmpet for sit kjøns selvstændighed. Og væbnet med en pen, der i aarenes løb intet har tabt hverken af sin kraft eller sin smidighed, har hun, uden at vige for fienders angreb, spottens naalestik eller ligeegyldighedens krænkende taushed, rettet slag paa slag mod den mur af bornerthed, indsnevretthed og fordom, der har taarnet sig op, skillende kvinden fra det store samfund.

Fru Jakobine Camilla Collett er født i Kristianssand den 23de Januar 1813. Da hendes fader, Nikolai Wergeland¹⁾ kaldtes til at medvirke ved grundlovens udarbejdelse, havde hun saaledes endnu ikke fyldt sit første aar.

¹⁾ Nikolai Wergeland (født 1780, død 1848) blev 1806 adjunkt i Kristianssand og 1812 kateket ved domkirken dersteds. Omtrent samtidig gjorde han sig bekjendt ved sit prisbelønnede skrift „Mnemosyne“, hvori han kjæmper for oprettelsen af et norsk universitet. — 1814 var han et af rigsforsamlingens mest fremragende medlemmer, og han arbejdede ivrig for en forening med Sverige. 1817 udnævntes han til sognepræst i Eidsvold, hvor han forblev til sin død. Ogsaa som ældre optraadte han gjentagne gange som forfatter.

Under opholdet paa Eidsvold blev pastor Wergeland betaget af stedets skjønhed; og da det derværende præstekald blev ledigt, besluttede han at søge det. I erindring om de tjenester, han havde ydet, imødekom kongen hans ønske. Og sommeren 1817 forlod han med sin familie Kristianssand for efter ugers besværlige reise at naa det efterlængtede bestemmelsessted.

Livet i den stille landbygd beredte fru Colletts forældre flere skuffelser end glæder. De fandt ikke det nye hjem saa fortryllende, som de havde udmalet sig det. Hendes fader „havde set præstegaarden i sin festdragt, da den var befolket og smykket til at modtage prinser og rigsdagsmænd. Han gjenfandt den „øde og gyse-
lig forfalden.“¹⁾ Hendes moder²⁾ „havde været Kristianssands skjønhed i byens velmagtsdage, det vil sige under og efter krigen, da den var sædet for en dannelse, der af alle skildres som usædvanlig. — Fra al denne herlighed og den huslige lykke, de nød, trods trange kaar, blev hun pludselig borttrykket og hensat i Eidsvolds dybe naturensomhed.“³⁾

Trist var hjemmet dog ingenlunde. Den livlige, selskabelig anlagte frue forstod tilfulde

¹⁾ „I de lange nætter.“ (Side 13.)

²⁾ Alette Dorothea, født Thaulow.

³⁾ „I de lange nætter.“ (Side 45.)

kunsten at udbrede bygge. Hendes mand delte hendes skjønhedstrang. Og savnede han end den kreds intelligente venner, han i stiftsstaden havde seet sig omgivet af, skaffede hans pligter ham paa den anden side saa meget arbeide, at han sjelden fandt tid til at hengive sig til mismod.

Over sine børns opdragelse vaagede han med omhyggelighed. Og disse, som kun saa indbyrdes kjærlighed og kjærlighed til alt, hvad der var ædelt, skjønt og stort, udfoldede i den fredelige familiekreds, omgivne af den storslaaede natur, sine forskjelligartede individualiteter.

Naturen blev Camillas bedste ven, en ven, til hvem hun gjennem livets omskiftelser har bevaret den varmeste kjærlighed. Hvor sterkt hendes hjembygd har præget sig i hendes barnehjerte, har hun vist os i sine skildringer:

„Denne natur tilhører en anden tid, et andet folk, en anden kultur,“ siger hun med tanken paa Eidsvold.¹⁾ „Saa zart, saa rig, saa kunstmæssig ædel er den udgaaet af skaberens haand, og bonden har stampet paa dens jordbund og hugget i dens skove uden at ane kløften, der adskilte dem. Den maa forstaaes denne natur! — Drag ind i den med din sjæl, med din dy-

¹⁾ Fortællinger: „Ved badet og i dalen“. (S. 157 og 158.)

beste smerte og glæde, da vil egnens nymfe aabenbare sig for dig — —. Paa sjælens speil vil denne natur aabenbare sig, lægende, trøstende og manende, eftersom du bringer dine gode eller onde lidenskaber med. Den maa øve sin magt over alle. Glæden maa den forhøie, men vé den, som skal bære en længsel i disse dale. Og dog maa selv den smertefulde, henrykt over denne sympati, idelig drages hen i dens skjød. Den urolig higende vil den maaske forjage, men den livstrætte vil tro at have fundet freden paa denne plet.* — —

Som intet kan lignedes ved minderne fra hjemmet, fæster ingen indtryk sig saa dybt som de fra barneaarene. Og sikkert har hin tid, da den lille pige delte brødrenes lege saavel som deres studier, da hun sammen med dem besteg fjeldknatterne rundt præstegaarden og plaskede i Andelven, bidraget til at gjøre hende saa villiesterk og uforfærdet, som hun senere har vist sig.

Efter nogle aars forløb drog hendes brødre til hovedstaden. Og fra dette øieblik overlodes Camilla næsten ganske til sig selv. Hun maatte alene opsøge de kjendte steder, der nu blev hende dobbelt kjære. Naturens røst forekom hende dobbelt forstaaelig. Og gjennem samlivet med den fik hendes sjæl en udvikling, der var rigere end hendes aar.

For at sikre hende en god uddannelse sendte forældrene hende ved fjortenaars alderen (1827) til den bekendte herrnhutske opdragelsesanstalt i Kristiansfeld.

Hun kom did opfyldt af forventning om alt det nye, der skulde møde hende, men samtidig med en let forklarlig ængstelse. For første gang at reise fra hjemmet og til et fremmed land, pludselig at se sig omgivet af fremmede ansigter, rundt om sig at høre et fremmed sprog, det kan nok gjøre en ung Pige lidt beklemt, tilmed én, der, som Camilla Wergeland, paa faa og korte afbrydelser nær havde levet i en ensom egn.

Hjemme havde hun forholdsvis været isoleret; thi moderen og en betydelig ældre søster beskjæftigede sig lidet med hende. Men hun havde ikke følt sig alene og endmindre forladt. Foruden naturen, hendes bedste ven, der talte sit eget sprog til hende, bød dyrene paa gaarden underholdning og selskab. Og kom der fremmede i besøg, skaffede iagttagelsen af disse stof baade til morskab og eftertanke. Men fremforalt vidste hun sig i hjemmet skjærmet af moderen og af faderen, til hvilken sidste hun navnlig saa op med den varmeste beundring.

I institutet var forholdet omvendt. Hun var omgivet af lærerinder og en talrig skare jevnaldrende. Men den fremmede, indadvendte, stod

her, blandt de mange, ængstelig, forladt og ulykkelig.

Det strengt regelbundne institutsliv pinte hende, og hjemlængslen gjorde hende stille. Og for tilbageholden til at nærme sig sine kamerater forteredes hun af ønsket om at møde en eneste, der vilde vise hende en smule deltagelse.

Rørende er hendes fortælling om, hvor inderlig hun længtede efter at slutte venskab med en medelev, til hvem hun særlig følte sig hængt; rørende og karakteristisk tillige er skildringen af den, for et barn ubegribelige, moralske styrkeprøve, der beseglede venskabet.¹⁾

Hvilket stort, varmt hjerte maa ikke den være i besiddelse af, der femogtretti aar efter mindes sin barndoms veninde i følgende ord:

„Fra hine aar, da jeg netop stod paa grænsen af barnealderen, ser jeg nu et billed stige op, som jeg ikke mere kan bortvise. Ofte, i lange tider, har det ligget begravet, for atter i stille timer at vaagne, lige friskt, lyst og livsaligt. — Det navn, som fæstede sig til dette billede, har jeg nævnt gennem den hele tonestige af det tørste entusiastiske venskab, jeg har nævnt det hver dag, hver time — i drømme, indtil pludselig en dag min sjæl lukkede sig over dette navn, og jeg har aldrig, aldrig udtalt

¹⁾ Se: „I de lange nætter“. (S. 74—80.)

det siden. — — — Jeg saa beundrende op til hende, hun var ogsaa et halvt hoved høiere end jeg. Hvor kunde jeg, der betydede saa lidt hos de andre børn, vente at vinde hendes ven- skab? Og dog bevægedes jeg af en smertelig trang til at gjøre mig forstaaelig for hende, den første i verden, som jeg syntes, jeg havde noget at sige.*¹⁾

Samværret med veninden blev kilden til rig glæde for hende; og det andet aar følte hun sig langt mindre ulykkelig end det første: nu havde hun fundet én, der forstod hende, delte hendes sorger og glæder og virkelig holdt af hende.

Dobbelt maatte det derfor smerte, da denne unge pige, henimod slutningen af Camillas op- hold i Kristiansfeld, blev syg og døde. „Om min sorg vil jeg ikke tale,* siger hun selv.²⁾ „Sproget har intet udtryk for noget saa heftigt som sorgen i den alder. Det var første gang, døden traadte mig nær.“

¹⁾ „I de lange nætter“. (S. 64 og 73.)

²⁾ „I de lange nætter“. (S. 101.)

II.

Aarene efter hjemkomsten fra institutet hører ganske vist til de lykkelige i fru Colletts liv.

Adskilligt var forandret i forældrenes hus. Den ældste søster var bleven gift i en alder af nitten aar. Men broderen Henrik boede hjemme; og hans munterhed virkede smittende paa alle omgivelser. Om sommeren fyldtes huset af gjester. Og hele aaret rundt modtog man hyppige besøg; thi præstegaardens beboere pleiede livlig omgang med nabolagets familier.

Selv stod Camilla jo i den friske, straalende ungdom, hin livsperiode, hvori man betragter alt og alle gjennem illusionernes rosenrøde slør.

Allerede dengang var den ynde og anstand udbredt over hendes personlighed, som fru Collett har bevaret til den høie alder. Hendes slanke figur, de regelmæssige ansigtstræk, den smuktformede pande og det indtagende smil gjorde hende i forening til en fuldendt skjønhed. Og dog traadte alt i skyggen for de dybe, straa-

lende blaa øine, der lyste af klogskab og hjertensgodhed.

Ved sin skjønhed som ved sin aand og elskværdighed, blev hun midtpunktet for den glade kreds. Og end ikke paa den kritiske Welhaven, der oftere traf sammen med hende i Kristiania, kunde hun undlade at gjøre et dybt indtryk.

Feiden mellem ham og Henrik Wergeland, hvori, som bekjendt, Camillas fader med heftighed kastede sig, tvang ham til at opgive haabet om at knytte hendes fremtid til sin. Og hun, der forgadede sin fader og elskede sin broder Henrik, indsaa umuligheden af at forenes med deres bitre modstander.

At digterens hjerteskaar ikke blev lægt, derom vidner de varmtføjte vers, hvori han senere besang sin ungdoms ideal. Men et af de mange beviser paa fru Colletts store karakter, er det venskab, hvormed hun altid har omfattet Welhavens familie, og som fandt et smukt udtryk i hendes digt ved hans hustrus død:¹⁾

„Blomstfattigt liv selv fattigt offer spreder,
med armods fulde stolthed dog jeg ved,
hver blomst jeg kunde, af mit knappe bed,
jeg gjerne bød til hende, jeg begræder.

¹⁾ „Sidste blade“, anden og tredie række. (S. 146.)

Jeg gav dem, o, for tusind rige glæder,
 ja, for hver smerte selv med angstfuldt mod,
 jeg hented dem fra steile, vilde steder
 og bød dem, dugget af mit hjerteblod.

O, min veninde! var før rigt dig livet?
 Blev det beregnet ved din sidste fest?
 Ved den, som intet heitidspræg belived,
 naturen selv var barsk, uvillig gjæst.
 Men tusind ømme tanker til det sidste —
 mer værd end hymne, blomster, sørgeflag —
 har fulgt dig paa hin sorgens mørke dag
 og svøbt sig kjærligt om din nøgne kiste.“ —

For Camilla havde drømmen om lykke været kort. Hendes sjæl, der havde været „saa rig og fuld, saa tung af haabets og livets sødme“, var ublidt bleven vækket til den kolde virkelighed. Selve naturen forekom hende som en anden end tidligere. „I denne time brast et baand mellem naturen og mig, der aldrig skulde heles,“ ytrer hun,¹⁾ „og jeg elskede den ikke som før.“

Den modstand, som mødte hendes broder paa hans literære og politiske bane og den dermed følgende trykkede stemning, der hvilede over hjemmet, bidrog heller ikke lidet til at røve hende det glade sind. Ogsaa hendes helbred led. Og for at indhente en berømt læges raad med hensyn til en sterkt udviklet kardialgi reiste hun 1834 med sin fader til Paris.

¹⁾ „I de lange nætter“. (S. 273.)

I forhold til verdensstadens larm og munterhed levede hun stille dernede. Men det friskt pulserende liv udvidede hendes synskreds, og hvad der var hovedsagen: hun gjenvandt sin sundhed.

Vendt tilbage til Eidsvold grebes hun af trang til at prøve sine kræfter. Dog anede hun langt fra i hvilken retning hendes arbeide skulde blive af saa stor betydenhed. Sandsynligvis havde hun end ikke anelse om, at de rige forfatteranlæg, der laa i siekten, var gaaede i arv til hende.

At vække gennem personlighedens magt, fra scenen at tolke digternes verker var hendes stille ønske,¹⁾ et ønske, som tidsforhold og familieforhold i lige høi grad modsatte sig.

Dengang syntes det en umulighed, at en ung dame, der, naar hun besøgte Kristiania, var gjest i de mest aristokratiske familier, en sjælesørgers

¹⁾ Se: „I de lange nætter“ (S. 84 og 85), hvor det bl. a. heder: „Ja, kjære venner, jeg har elsket scenens kunst alvorligere end I tro, lidenskabeligere, mere udholdende end det har været gavnligt for mit livs tiltredshed. At I ikke har merket det, der jeg dog har vandret stille og ubemerket mellem eder i saa mange aar, kommer atter igjen at, at det bedste i et menneske faar aldrig nogen at vide. Ja, jeg erkjender denne kunst endnu for at være den form, hvori mit sterkeste, eiendommeligste liv naturligt vilde fundet sit udtryk.“

datter og tilmed datteren af en mand, der havde gjort sig høit fortjent af sit fædreland, kunde tænke paa at ombytte den stille præstegaard mod theaterlivet.

Selv turde hun kun i ensomheden tænke tanken ud. Men naar hun, efter at have fordybet sig i de dramatiske digterverker eller i fantasien at have levendegjort en rolle, vaagnede til virkeligheden, var det maaske første gang, at det spørgsmaal paatrængte sig hende: Hvorfor maaler man kvinden efter en anden maalestok end manden? Hvorfor har ikke hun, ligesaavel som han, ret til at følge sit kald? Hvorfor indsnævres hun i fordømmenes trange sko, medens han frit og uhindret tør bestige de høieste tinder?

Til at bestyrke disse tanker bidrog det, hun bemærkede rundt om sig.

„Det er ingen overdrivelse at sige“, fortæller hun,¹⁾ „at næsten hver større gaard omkring i bygderne husede en liden Borgia, en Mauprat, en Rolf Blaaskjæg i miniatur, hvoraf maaske mangan blot savnede en større skueplads for sine slette lidenskaber for at naa en Borgiask berømmelse. Det var en ulykke blot at høre derom, vide derom, men hvordan kunde det undgaaes? Det har ligget paa mit barne-, mit

¹⁾ „Sidste blade“, anden og tredie række. (S. 78.)

ungdomssind som en dunkel rædsel, en frygtelig, uopløselig gaade, at det kunde existere. Jeg saa de hæderlige, skikkelige hustruer til disse skjændsfulde mænd. Jeg mindes disse blege, stumme, forgræmmede, nedværdigede skikkelser. Var der nogen, der klagede over sin skjebne, lo man deraf. Hjerteskjærende ord gik omkring i bygden, som stof til løier, stikord til latter.“ —

Naar Camilla deltog i omegnens selskabsliv, og navnlig naar hun færdedes i hovedstaden, kunde hun ikke lukke øiet for, at man mødte hende med en svag tvivl om, hvorvidt hun var støbt efter samme konventionelle form, som de øvrige unge piger.

Paa sin faders befaling havde hun tilbragt en ikke ubetydelig del af sin barndom med at studere høflighedsregler; og hun opfyldte de strengeste fordringer til selskabelig „savoir vivre“. Tvivlen opstod derfor uforskyldt fra hendes side. Men den gjorde hende mere tilbageholden, end hun af naturen var det. Hendes trang til ensomhed udvikledes. Og naar hun undertiden længtede ud til jevnaldrende og opsøgte dem, vendte hun tilbage for dobbelt at føle, at ensomheden var og blev hende kjærere end selskab.

Et vinterophold i Hamburg 1836—37 var et lysglimt i disse ungdomsaar. Hun besøgte her en tysk familie, hvis bekjendtskab hun havde gjort paa reisen til Paris, og indførtes i en kreds

af fremragende kunstnere, videnskabsmænd og literater.

Dels ved selvstudium, dels ved læreres vejledning havde hun tilegnet sig en alsidig dannelse. Hun talte og skrev flere fremmede sprog, spillede guitar og pianoforte, og hun var i besiddelse af en meget smuk sangstemme.

Hendes skønhed og elskværdige væsen indtog, og fra alle sider mødte hun i Tyskland den hjerteligste imødekommen. Her forstod hun og følte sig forstaaet. Man bragte hende sympati, og hun gjengjældte denne med venskab, hun fandt beundring og skjænkede hengivenhed.

Hvor høit man skattede hende inden kredsen sees bl. a. i et skrift, der udkom det følgende aar, og hvori en af Tysklands velkjendte literater ¹⁾ omtaler Camilla Wergeland som „die nordische Sylphide“.

Efter hjemkomsten fra Hamburg fulgte en tid, hvor hun hovedsagelig levede paa minder og paa korte besøg i Kristiania. Men ensomheden og de mægtige naturindtryk var netop egnede til at vække det bedste i hendes sjæl. En ivrig og udførlig brevveksling med en veninde og en nøiagtig dagbog opelskede hendes interesse for literære sysler og afrundede hendes stil. Og da hun den 14de Juli 1841 i

¹⁾ Professor Theodor Mundt.

Eidsvolds kirke viedes til professor Peter Jonas Collett ¹⁾ stod hun i enhver henseende som den alsidig udviklede, rigt udrustede kvinde.

¹⁾ Peter Jonas Collett, født 1813, er berømt ved sine juridiske og skjønliterære arbejder. Han udnævntes 1841 til lektor og 1848 til professor i lovkyndighed, men døde allerede 1851.

III.

Camilla Collett havde ægtet en mand, der forenede dyb viden og overlegne aandsevner med personlig elskværdighed, og som gjennem sin kjærlighed lærte at beundre sin hustrus begavelse ligesaa meget som alle hendes ydre fortrin.

„For ret at skatte Colletts personlighed i dens fylde og mangesidige elskværdighed,“ siger Jørgen Moe,¹⁾ „maa man have set ham i hans huslige kreds; thi han hørte til de faa, som med hjertets inderlighed slutter sig til sine nærmeste, uden at lukke øiet for det fjernere og store. Men han var jo rigtignok ogsaa af de faa, som i hjemmet kan tale om det høieste og bedste med fuld forvisning om at blive forstaaet.“

Som den venlige og imødekommende vertinde samlede fru Collett en kreds af hovedstadens aandfulde mænd og kvinder om sig. Eksempel-

¹⁾ „Illustreret nyhedsblad“ (1852. Nr. 15.)

vis kan nævnes, at Jørgen Moe var en daglig gjest i hendes hus. For hende og hendes mand oplæste Asbjørnsen først sine eventyr, og fra hendes beretninger hentede han stoffet til mange af sine folkesagn. Hos professor Hansteens, Munchs, Dunckers, statsraad Colletts og andre, var ægteparret kjærkomne gjester. Men over selskabslivet glemte fru Collett ikke at beskæftige sin aand. Og allerede i hendes ægteskabs første aar ser vi hende træde frem som forfatterinde.

„Collett har saa egentlig skabt mit forfatter-skab,“ fortæller hun,¹⁾ „det vil sige, han har baade aandelig forberedt og praktisk givet det stødet. Uden at han maaske havde en bevidst hensigt dermed, blev han dog redskabet dertil. Han havde dengang meget lidt tid til selv at læse skjønliteratur, derfor ansatte han mig i egenskab baade af udvælger og meddeler; havde jeg fundet noget interessant, maatte jeg fortælle det, ikke læse det for. Dette skete da mest paa vore spadsereture; ofte blev paa en spadseren op og ned ad gulvet en ny novelle af Gutzkow eller Sternberg muligst kort tilegnet, drøftet og diskuteret. Dermed troede jeg, det ogsaa skulde bero, og jeg følte mig noksaa stolt ved den rolle, der var overdragen mig.

Men engang, medens jeg var i sommerbesøg

¹⁾ „Mod strømmen“, første række. (S. 176—77.)

i Eidsvold, skriver han, at A. Munch har purret ham for en feuilleton til sit blad, men han havde ikke tid til at skrive nogen; om jeg vilde skrive én, som han kunde lade Munch faa. — — Forfærdet afslag, med spørgsmaal om han var forrykt! — Ny anmodning, der endte med løfte fra min side om, at jeg skulde forsøge det, dog kun under betingelse af den strengeste taushed og en ubrydelig, syvforseglet anonymitet. En af hine smaa opsatser kom da ud, og dagen efter hilste mine venner mig paa gaden som forfatterinde.*

Fru Colletts debutarbeide, „En dag ved Eidsvoldsbrønden“, ¹⁾ efterfulgtes af „Nogle strikketøis-betragtninger“, ²⁾ der vakte opsigt og fremkaldte flere svar.³⁾ Her viser hun sig i besiddelse af det flydende sprog og den træffende ironi, som udmerker hendes berømteste skrifter, ligesom hun allerede her rører ved den streng, der aar senere har aflokket hendes instrument saa sterke og varme, gribende

¹⁾ „Den konstitutionelle“ (1841. — Nr. 211.)

²⁾ „Den konstitutionelle“ (1842. — Nr. 82 og 83.) Senere optrykt i „Erindringer og bekjendelser.“ Sidste blade, fjerde og femte række. (S. 41—54.)

³⁾ Den konstitutionelle: „Til damen i den graa silkekjole“ og „I anledning af strikketøiet“ (1842. — Nr. 93 og 94“

og vemodsfulde toner. „Strikketøis-betragtningerne“ er i virkeligheden hendes første indlæg i kvindesagen; og adskillige af disse kritiske reflexioner, er ikke mindre slaaende end hendes senere kampraab for kvindens ret.

Hendes næste arbeide fører hende imidlertid bort fra emancipations-tanker: I „Kongsgaard“, ¹⁾ en fortælling fra slutningen af forrige aarhundrede, skildrer hun saa fint og stemningsfuldt den gamle frøken von S. og hendes slegt, at man gjennem dem lærer at forstaa hin svundne tid med sin adelsstolthed og sine fordomme.

I fortællingen „Et gjensyn“, ²⁾ der fulgte „Kongsgaard“, er hovedindholdet følgende:

En formuende embedsmand faar besøg af en trængende kone, der viser sig at være fogdens datter, i hvem han som ung har været forelsket. Mindet vækkes ved gjensynet. Og samme aften gjennemblader han optegnelser, nedskrevne aarsdagen efter de stedfundne begivenheder.

I saa realistiske træk fremstiller forfatterinden nu et julebal paa landet, at man — skjønt

¹⁾ „Kongsgaard“ offentliggjordes først 1847 i Asbjørnsens „Hjemmet og vandringen“.

²⁾ „Et gjensyn“ offentliggjordes først i Asbjørnsens vinterskrift „Ydale“ (1851.); men, ligesom „Kongsgaard“ er den senere optaget i „Fortællinger“ (1861.)

erindringerne er daterede d. 28de Januar 1822 — tror at se personerne lyslevende og selv at være midt oppe i den landlige juleførnøielse. Beskrivelsen af de forskjellige bygde-kavallerer virker med uimodstaaelig komik. Selv den unge kandidats erotiske stemninger, hans længsel efter at naa den elskede, medens han beregner vanskeligheden af „at traversere en saadan tæt-sluttet kreds af damer“, vækker læserens munterhed. Men man glæder sig, naar han, ublidt vækket af elskovsrusen, forsikrer, at „det er første, men sikkert ogsaa sidste gang, han har havt den ulykke at beruse sig i slet spiritus.“

Ved siden af nævnte arbejder skrev fru Collett i ægteskabs-aarene under eventyrets form et indlæg i spørgsmaalet: Findes sandt venskab blandt kvinder? („Prinsesse Killinkas veninde“), et par feuilletoner i „Den konstitutionelle“ (deriblandt: „Badeliv og fjeldliv“ 1843), samt forord til to af Asbjørnsens sagn. — Under titlen: „En vandring og et eventyr“ gjenfortalte hun desuden et folkeeventyr, dediceret til Asbjørnsen.

„Mit forfatterliv begyndte“, siger hun i et brev, ¹⁾ „i et afsnit af vort hjemlivs historie, der neppe saa glimrende vil gjentage sig. Det var som om alle intellektuelle kræfter, særlig de

¹⁾ Tilstillet forfatterinden (mai 1886).

digteriske, aandede op efter det lange forbundsfortryk, hvor de blot havde havt at skatte til et andet land. En ganske anden aand besjælede da vort hjemlige liv. Alle interesser samlede sig om litteraturen og de vældige kræfter, der dukkede op i alle genre. Strid og splid var der naturligvis ogsaa da — hvor findes ikke det? Men politiken blandede idetmindste ikke sit brutalt afgjørende: „Hvor hører du hen“? ind i den, som den nu gjør i alle spørgsmaal.

Ethvert nyt verk af dagens literære heroer blev hilset med interesse og dannede samtaleemnet i alle selskabelige sammenkomster. Ogsaa mine første frygtsomme forsøg mødtes med varm opmuntring, støttet, som jeg dengang personlig var det, fra alle sider.“

I forhold til hvad vor fremragende forfatterinde senere har ydet, tør denne del af hendes literære virken dog karakteriseres som mindre betydelig. Men hvad var naturligere, end at hun, som levede for ægtefælle, hus og børn, endnu hverken kunde eller vilde ofre sig helt for forfatterkaldet.

Dødsfald i den nærmeste kreds berørte i hine aar hendes hjerteliv paa det smerteligste. Mellem 1843—45 mistede hun sin moder, to kjære veninder, der var knyttede til hende gennem aarelangt, inderligt venskab, og broderen Henrik.

Tabet af denne sidste vil have rammet

hende dobbelt følelig, fordi hendes giftermaal med en af hans modpartis tilhængere paa en vis maade havde skilt dem ad. Henrik Wergeland besøgte aldrig sin søsters hjem. Og gik hun end oftere ud til ham og hans hustru, kunde forholdet mellem hendes mand og broder indrekte ikke undlade at øve sin indflydelse.

Da hver fiendtlig tunge forstummede, og ven og modstander, første gang i fuld forstaaelse af hans storhed, mødtes ved den faldne frihedskjæmpers baare, vil søsteren dybest have følt smerten over en kjær broders bortgang.

Bøiet under denne bitre smerte var det maaske, at hun skrev:

„Min broder! det er ikke saa, at jeg troløs forlod dine spor, jeg kunde blot ikke følge dig i den vilde larm! Paa den stille vei, jeg maatte gaa, har jeg staaet og skuet ud som hin dag ved vinduet og ventet og ventet med smerte, men du kom ikke tilbage. Min broder! Dit kys har jeg dog, og det skal gjælde ud over de lange adskillelsens aar, og rent skal det bevares; og rent og trofast skal det besvares, der, hvor cirkelen slutter og det adskilte mødes!“¹⁾ —

Faa aar senere berøvede døden Camilla Collett hendes fader, som hun hang ved med datterens hele ømhed, og hvem hun i sine

¹⁾ „I de lange nætter“. (S. 243.)

skrifter har reist et saa rørende mindesmerke. Men det haardeste slag ventede hende, da den grusomme adskiller, som hverken skaaner kraft, begavelse eller personligt menneskeværd, d. 18de december 1851 bortrev ægtefællen, hendes fire smaagutters kjærlige fader, familieforsørgeren og raadgiveren, hos hvem hun havde hentet trøst for alle sorger.

„Ak, først i de lange, lange bekymringens nætter, der følger efter en saadan nat, lærer man at fatte, at det er sandt!“ raaber hun i sin fortvivelse; ¹⁾ „fatte, at noget saa grusomt kan ramme en, som at man kan være to paa en vild ø og blive alene igjen.“

¹⁾ „I de lange nætter“ (S. 270.)

IV.

Bedøvet efter slaget lod fru Collett et aar gaa hen. Saa greb hun arbeidet som lindring for sin smerte; ved skrivebordet søgte hun glemsel for, hvad hun havde tabt.

Medens professor Collett levede, havde hun lagt planen til en større roman, og hun havde skrevet indledningen. Men hendes mand havde ikke opmuntret hende. „Vore dannede forhold“, paastod han, ¹⁾ „var endnu i gjæringstilstand; de havde ikke afsat sig til noget, hvorpaa en roman sikkert kunde bygges.“

Som enke optog hun sin tidligere idé. Sommeren 1853 udarbejdede hun første del af „Amtmandens døtre“. Og vinteren 1854—55 fuldendte hun anden del af sit berømteste verk.

Med en barndom og ungdom som hendes var det naturligt, at Camilla Collett tidlig blev en selvstændig karakter. Dog var det sorgen og

¹⁾ Se: „Mod strømmen“ I (S. 178.)

forladtheden, der modnede hende som forfatter.

„Jeg ved egentlig ikke, hvordan jeg er kommen til at skrive“, siger hun i forordet til et senere verk.¹⁾ „Fangen, der med sit blod optegner sine bekjendelser paa en strimmel tøj, kunde maaske ligesaa godt svare derpaa. Jeg sad dog længe i den varetægtscelle, som kaldes kvinde, inden det faldt mig ind at skrive paa lappen. Forvandlingen foregik pludselig og i de aar, man mindst tænker paa, at den kunde foregaar, da man allerede afslutler med livet. Jeg havde indtil da kun levet for mine pligter inden husets grænser. Jeg havde oplevet den største sorg, der kan ramme et menneske, og jeg beredede mig allerede muligst fattet paa den skjebne, der forestod mig: En enkes lod, og i vort land! Dette endnu! Jeg beredede mig dertil, men selv den kjækkeste kan ikke indestaa for sig, naar han staar ansigt til ansigt med det forfærdelige, og saa er der i afgjørelsens øieblik undsluppet mig et skrig, mit livs længe tilbageholdte. Man fortalte mig, at dette var en digtning, at det stemplede mig til forfatterinde.“

„Amtmandens døtre“! — hvem kjender ikke denne bog? Statsraadinden og syjomfruen,

¹⁾ „Sidste blade“, erindringer og bekjendelser (S. 11—12.)

der forfærdiger hendes silkekjoler, skolepigen, som i smug fordyber sig i de første romaner, og den gamle frøken i sin ensomme stue, studenten, der stormer ud i livet og kontorchefen, alle kjen-der den, alle har læst den.

I vort lille land, hvor leiebibliotheker og venskabelige fremlaan foraarsager boghandlerne en saa farlig konkurrence, er dette verk bleven omtrent udsolgt i tre store oplag. Faa bøger har hos os vakt mere opmærksomhed, faa er trængte ind i saa forskjellige kredse, og faa har — uanseet kritiske angreb — mødt en saa varm sympati.

Der er sagt meget smukt og anerkjendende om „Amtmandens døtre“. Man har fremholdt, at den er den første norske samfundsroman, at den danner bindeledet mellem den ældre og nyere digtning, at dens fremkomst er en af de merkeligste begivenheder i vor literaturhistorie. Endelig har man med grund fremhævet, at den, ved siden af sit literære værd, har en end større betydning, fordi den var det vækkende raab, der kaldte kvindebevægelsen til live i Norge.

Alligevel forstod man ikke straks, hvad forfatterinden tilsigtede. Som nævnt, fandt romanen indgang i talrige hjem. Navnlig første del blev mødt med interesse; og man var nysgjerrig efter at faa vide, hvordan handlingen videre vilde udvikle sig.

Da anden del offentligjordes, var publikum imidlertid ikke fuldt saa tilfreds. Fru Collett leverede et sandfærdigt tidsbillede; men den literære smag var bleven fordærvet af udenlandske slikkerier, — man kunde ikke fordøje en saa sterk kost som sandheden.

Hvad er hensigten med bogen? spurgte man forundret. Ellers pleier de elskende bestandig at faa hinanden; — hvorfor lader da denne talentfulde forfatterinde ikke ogsaa helt og heltinde forenes? Det maatte jo være en let sag for hende at mage det saa, at de blev lykkelige.

Nu forstaar vi godt, hvad Camilla Collett har ment med denne digtning. Vi forstaar, at hun, som skuede videre end de fleste af sin samtid, havde tænkt over de sørgelige tilstande, der nødsagede kvinden til at nedværdige ægteskabet til en simpel forsørgelsesanstalt. Nu forstaar vi hende; thi den sag, hun har ofret sin livsfred for at fremme, har — takket være ikke mindst hendes bestræbelser — havt fremgang hos os. Andre digtere er traadte i hendes fodspor og har været de villigste til at erkjende, at vor første forfatterindes banebrydende arbejde har øvet en mægtig indflydelse paa dem. Og hendes berømte roman tør i virkeligheden betragtes som en forløber for baade

Ibsens, Bjørnsons, Lies og Kjellands kvindeskikkelser.

Selv nævner hun Jonas Lie som den forfatter, med hvem hun „maaske sjælelig føler sig mest beslegtet“. ¹⁾ Og vist er det, at et af Lies ypperste verker, „Familien paa Gilje“ — skjønt offentliggjort tretti aar senere — i mangt og meget leder tanken hen paa „Amtmandens døtre“.

Begge fortællinger anskueliggjør livet paa landet i firtri-aarene; i begge ser vi forældres higen efter at faa sine døtre gifte; og tendensen er i begge: kvindens frigjørelse.

Fru Collets fire amtmandsdøtre, hvoraf flertallet er begavet med skjønhed og aand, trækker, som vi ved, uheldige lod i ægteskabets lotteri. Den yngste, romanens heltinde, bliver provstinde og moder til børn af første ægteskab efter at hun, tvungen af forhold og tilfældigheder, har givet afkald paa at forenes med den, hun elsker.

Men istedetfor, i lighed med Jonas Lie, at lade faderen forlange, at døtrene skal bøie sig for hans despoti, fører Camilla Collett moderen frem som den ivrig intrigerende. I „Familien paa Gilje“ svinger kapteinen hensynsløst scepteret over den trællende, fortrykte „Ma“. Fru Collets

¹⁾ Se: „Kvinden og samfundet“. (Kjøbenhavn; marts, 1886). Camilla Collett: „Brev til Alexander Kjelland“.

amtmandinde viser os derimod langt fra den adlydende hustru.

For en overfladisk iagttager kan det synes, som om denne livskraftige type paa en norsk selvherskerinde, netop danner bevis for, at mangan husmoder allerede i firti-aarene havde frigjort sig fra mandens herredømme. Betragter man fru Ramm nærmere, vil man imidlertid let udfinde, hvorfor forfatterinden presenterer hende som den, der paaskynder døtrenes ægteskaber.

Skjønt amtmandinden nu regjerer uindskrænket, har hun i sin tid været henvist til ægteskabet som til det eneste „brødstudium“. Hun ved selv bedst, hvor sørgeligt hendes liv vilde blevet, om ikke den efterlængtede forsørger havde nærmet sig i skikkelse af kandidat Ramm.

Som tilhørende den „bedre“ klasse, har hun — skjønt uformuende — ei turdet tænke paa selverhverv. At udtale en saadan tanke vilde i hendes ungdom være bleven anset som et af de værste brud paa god tone.

Og ikke blot det daglige brød var betinget af en livsledsagers ankomst. Datidens gamle frøken var tilovers i det selskabelige liv, om hun havde penge i overflod. Hun turde neppe nok have en egen mening, og hun udfyldte intet rum; thi kvindens stilling og anseelse var baseret paa ægteskabet.

Trods sine menneskelige fejl og svagheder

er amtmandinden ingen ubegavet dame, og hun er meget energisk. Saasnart hun for alteret har sikret sig Ramms „ja“, begynder derfor en stilltende, ihærdig kamp. Han er den svagere, og hun gaar seirrig ud af denne. Hendes trang til at herske, bruges og misbruges i hjemmet.

Endnu ved hun imidlertid godt, hvor hjælpeløs hun vilde været, om amtmanden ikke havde tilbudt hende haand og hjerte. Det er dette, hun mindes saa vel, medens hun opbyder al sin kraft for at faa døtrene anbragte. Med fattigdommen, tomheden, et ensomt liv for øie, betænker hun sig intet minut paa at puffe dem frem til brudeskammelen, selv om der kun venter dem en ryggesløs bygde-prokurator eller en pietistisk kapellan.

Hvor lyslevende ser vi ikke denne amtmandinde for os:

„Fru Ramm var gjestfri og høist forekommende mod fremmede. I den kunst at indrette sit hus, i at modtage og underholde gjester, kunde ingen maale sig med hende, og ingen forsøgte heller derpaa. Hun nød ogsaa en overordentlig anseelse der i egnen. Til hende henvendte man sig i alle smags-anliggender; der var ingen festlighed af nogen betydning mulig uden hendes raad og bistand. En tvivl om, at det var en dame af overlegne evner og den fineste dannelse kunde ikke engang opstaa. Hun

var af dem, der kunde leve tretti aar til uden at have tabt en straaale af den glorie, der omgiver dem, kun maa de ikke rykkes ud af den afstand, den belysning, hvori de er stillede.“¹⁾)

Det synes næsten overflødigt, naar forfatterinden straks efter karakteriserer hende saa nøjagtig som i følgende ord:

„Men et uhildet blik, der nærmere havde anledning til at iagttage hende, opdagede snart af hvad art denne dannelse var. Den manglede kjernen. Hin forekommenhed, hvormed hun charmerede fremmede, kom ikke indenfra, den var ikke et velvilligt gemyts overstrømmende varme, der omfatter alle, endog den ringeste gjest. Den var et festskrud, som hun efter leilighed tog af og paa. Og saaledes stod det sig omtrent med alle de egenskaber, hvormed hun mest bestak andre.“

En fuldstændig modsætning til amtmandinden er den stakkels, ensomme Margrethe, som gjennem livet har bevaret en eneste, stor kjærlighed, der følger hende lige ind i døden. Og dog er hun en veltalende ordfører for samme idéer, som forfatterinden forfægter, idet hun viser os den indsnevrede, gammeldags-praktiske fru Ramm.

Margrethe ivrer ogsaa for kvindesagen, men

¹⁾ „Amtmandens døtre“, første del. (S. 11.)

hverken for den sociale eller økonomiske uafhængighed. Hun hævder, at kærligheden er det eneste, der burde lede kvinden til en ægteskabelig forbindelse; og hun fremholder, at manden ikke har nogensomhelst sikkerhed for, at hustruen tilligemed sin haand skjænker ham sit hjerte.

„Et slags følelse har de (kvinderne) vel havt“, siger hun¹⁾ til romanens helt, der er bleven skuffet, „og de vilde være blevne meget fornærmede, havde man ikke kaldt den kærlighed; den havde alle dens luner og fordringer. Et slags følelse havde de, ellers vilde de ikke kunnet møde Dem saaledes. Men den ægte var det ikke. Det var ikke hin uvilkaarlige, ukaldede og uimodstaalige magt, der, planten lig, som fødes i skyggen, nærer sig useet og upleiet af sin egen saft, og som man ikke kan oprykke uden at oprykke livets rødder med det samme.

Det var den uægte, drivhusfølelsen, tilfældighedens umodne frugt, det var den matte refleks af mandens begjær, der opstaar af et sammenspil af smigret forfængelighed, fornuftig beregning og en nedarvet underkuelsesvane.

Det er denne, manden tager tiltakke med; han forlanger ingen bedre, og erobrer han den

¹⁾ „Amtmandens døtre“, første del. (S. 190.)

ovenikjøbet med lidt møie, er han stolt som en gud.*

Men hun fortsætter:¹⁾

„De vil atter føle Dem fængslet, dybere, sandere end nogensinde før. Er det en ung pige, der er ædel og elskværdig, o, saa ber jeg for hende Behandl hende varlig, krænk hende ikke. Vær ikke raa og sig: denne unge pige vil jeg bringe til at elske mig, hvis ikke, maa jeg forsage hende. Overfald hende ikke, saa hun forvirret over dette overfald rækker Dem haanden uden at kunne besinde sig, hvorfor hun egentlig gjør det. Lær hende at tro paa Dem; kan De ikke vinde hendes tillid saa anse alt for tabt. Lad hendes tølelse modnes gennem en dyb og inderlig vurderen af hvad der er bedst i Dem. Som mosten vil den have tid til at gjære, og er den da ægte, vil den strømme over af sin egen sødme. Agt paa den da og tag den som en gave af hendes haand. Tag den, som den er vunden: ydmyg, skjønksom, ridderlig.“ —

Omkring amtmandinden, der, skjønt ingenlunde bogens hovedperson, dog paa en vis maade holder romanens traade i sin haand, har fru Collett grupperet en samling fortrinlige kvindetyper.

¹⁾ „Amtmandens døtre“, første del. (S. 220—21.)

Bedst kjender vi Louise; thi hende har vi mødt saa ofte paa vor vei. Heltinden, Sofie, taler langt fra det indignationens sprog, som denne ældre søster. Alle de kvindelige dyder, forfatterinden har udstyret hende med, hjælper os til forholdsvis rolige at følge hende. Kun én gang bringer hun vore hjerter til at banke sterkt og varmt for hendes skjebne: da man bereder hendes bryllup.¹⁾

Men søsteren, i lige høi grad offeret for moderens herskesyge og tidens forhold, Louise, der hverken kan elske eller agte den mand, hun er lænket til, som tilraaber Sofie; „Vælg hvad andet du vil i livet, lev ensom og forladt, træl, tig for at leve, men lad dig ikke paatvinge en uværdig skjebne;*²⁾ — hun, som pint paa tusinde maader, har tabt sin skjønhed og munterhed, er bleven ligegyldig for sin paaklædning, men som alligevel fra klokken fire hver morgen sidder ved væven, rastløst arbejdende for at hendes barn kan faa en anstændig opdragelse, hvor vækkende er ikke hendes livslod!

I hendes mund har fru Collett lagt ord saa kraftige, som hun nogensinde har talt. Man læse f. ex. følgende:

¹⁾ Se: „Amtmandens døtre“, anden del. (S. 228—33.)

²⁾ „Amtmandens døtre“, anden del“. (S. 248.)

„Kan du sige mig du, hvad det er for et vanvid, der saa ofte griber forældre, naar de skal bortgifte døtre? De bedste blandt dem tabe ligesom al sindighed. De er værre end de vilde, der ikke tidsnok kan faa ombyttet sit guld og sandeltræ mod europæisk Nürnbergerkram. Om de har en eneste datter, som er deres trøst og hygge, saa sender de hende gjerne til Trankebar, de finder sig i alle savn, i aldrig at se hende mere for sine øine, for den glæde at vide, at hun sidder paa Koromandelkysten under navn af: min datter, fru den eller den . . . Ja, Sofie, der er momenter i vor tilværelse, som det ikke er værdt at tænke for dybt over. Godt, at saa faa gjør det. Vi, der dog er jevnbyrdige med mændene i Guds skabningers række, der er ligesaa ædle og ligesaa begavede, uberørte alle deres laster, vi bliver dog, saa længe vi er gjenstand for deres søgen og vragten, vurderede saa besynderlig ringe. Muligt, at formuen andetsteds udjevner dette misforhold, men hos os, hvor døtrene i almindelighed ingen formue har, er de ikke stort bedre end en vare, der ikke hurtig nok kan omsættes, som tages frem, krammes ud, takseres, og som købmanden heller lader gaa for halv pris, end lader den blive liggende i hylderne.“¹⁾ — —

¹⁾ „Amtmandens døtre“, anden del. (S. 249-50.)

Visselig er adskilligt i de senere aar forandret til det bedre. Vort lands døtre er ikke mere henviste til at sidde stille ventende paa udsigten til en ægteskabelig forsørgelse. Om forældrene tillader det, kan de blive telegrafistinder eller lærerinder. Og forhaabentlig er den tid ikke fjern, da amtmandens datter i tide tænker over, at det selvstændige erhverv er ligesaa hæderligt for hende som for hendes moders tjenestepige, og at spørgsmaalet nu ikke lyder: Hvad var din fader? men: hvad er du selv?

Men tiltrods for forskellige fremskridt er „Amtmandens døtre“ idag et lige sandfærdigt samfundsbillede, som det var for tretti aar siden. Den aand, forfatterinden her skildrer, hviler fremdeles over de fleste hjem. Mødrene er ligesaa opsatte paa at faa sine døtre bortgiftede, som amtmandinde Ramm var det. Endog døtrene synes tilbøielige til at foretrække et giftermaal, blottet for kjærlighed, ofte endog for agtelse, for arbeidet og selvforsørgelsen.

Og endnu kan man, med samme berettigelse som dengang, paa den unge pige anvende fru Colletts ord:¹⁾

„Hun skal være en gaade, ellers er hun ingen ung pige. O, hvor skrækkelig kan livet løse denne gaade! Hvilke muligheder kan der

¹⁾ „Amtmandens døtre“, anden del. (S. 255)

ikke ligge skjulte i dette fagre, ungdommelige svøb? Hvilke dæmoniske anlæg, hvilken genial evne til at blive ulykkelig eller gjøre ulykkelig! Se hin unge pige! Hun er saa bly, saa taus, saa yndig. Maaske før taus vil du sige. Ak! glæd dig derover; men vredes ikke paa hende, og undres ei heller, om du nogle aar senere maaske træffer hende igjen som en paatrængende sladderske eller som en bitter, ulykke-inspireret gammel Sibylla. Spørg ikke nogen ung pige, hvad hun vil blive til, spørg hendes skjebne, spørg de hænder, hvori hun falder.“

V.

„Amtmandens døtre“ havde oplevet sin anden udgave,¹⁾ da Camilla Colletts næste bog, en række „Fortællinger“ (1861) offentliggjordes. Disse bestod foruden af tidligere trykte arbejder („Kongsgaard“, „Et gjensyn“ o. s. v.), af bearbejdelser efter en ældre skitse²⁾ („Eventyr-Sara og hendes datter“ og „Ved badet og i dalen“), samt af to nye fortællinger („Forskjellige glæder“ og „Oktoberfantasier“), der skriver sig fra forfatterindens enkestand.³⁾

„Ved badet og i dalen“ giver et billede af den eidsvoldske natur; og til beretningen om Eventyr-Saras liv har fru Collett ligeledes knyttet en fængslende skildring af sin hjembygd.

Efter en vandring paa kirkegaarden, hvor

¹⁾ Første oplag af „Amtmandens døtre“ udkom 1855, andet oplag 1860, tredje 1879.

²⁾ „Badeliv og fjeldliv“. (Den konstitutionelle 1843.)

³⁾ Den første er skrevet 1860; den anden 1858.

hun næsten for hver grav, hun møder, slaar op et blad af sine barndoms minders bog, tegner hun med sikker haand Sara Sandmarks billede.

Vi følger denne skjebne med inderlig deltagelse; den viser os den skjulte armød med sine tusinder af stille savn. Og naar forfatterinden slutter:¹⁾ „Det er den noble fattiges hemmelighed, at man ikke kan begribe det. Men kommer nogen og røber os de jammerfulde gaader, vide vi saa, hvad det vil sige at spise vasvelling morgen, vasvelling middag, vasvelling aften? Den eneste afbrydelse her indtræffer, er ingen vasvelling at have. Saras datter har fortalt os, at slige aftener, hvor de intet havde at spise, fortalte moderen dem eventyr, og de glemte hungeren over de fortroldede slotte og „Tusind og en nats“ herligheder. O, denne datter maa ofte have sultet; thi hun kunde mange eventyr —“, da tænker vi ikke blot paa Eventyr-Sara og hendes datter, men paa alle de andre „noble“ fattige, hvis kummerfulde tilværelse vi mere har anet end forstaaet. Og vi føler tak til forfatterinden, der har stemt os til mildhed og bragt os til at glemme egne smaa sorger for tanken paa disse samfundets stedbørn.

„Forskjellige glæder“ er i og for sig et

¹⁾ „Fortællinger“. (S. 62—63.)

meget fordringsløst lidet virkelighedsbillede. Men paa den uforlignelig naturlige maade, der er hende egen, skildrer forfatterinden den følelse af tristhed og forladthed, der fik magt over hende efter professor Colletts død.

„Der var koldt ude og inde,“ fortæller hun; og hun havde om natten drømt, at hendes mand var kommen tilbage og havde kjøbt en favn ved til hende. Idet hun gik ned over byen, tænkte hun fremdeles paa, hvor dette lille træk havde rørt hende i drømme og paa, hvor gjerne han vist vilde vise hende den omhu, han havde vist hende i livet, om han endnu havde kunnet det.

Paa hjørnet af Piperviksbakken stod en tigger. Men medens hun gik forbi ham, faldt mange tanker hende ind. Hun saa op mod himmelen; og hun syntes, hun stod paa tiggerens plads og saa vorherre komme. „Ham vil jeg bede“, tænkte hun, „ham kan jeg bede om noget stort.“ Men saa syntes hun, han gik forbi med sit strengeste ansigt. Og hun tænkte paa, hvor rimeligt dette igrunnen var, da menneskene ikke under hverandre nogen rigtig glæde.

„Om han nu ynkedes over dig,“ tænkte hun videre, „om han pludselig lagde en gave i din haand og sagde: „Det er til en stor, en rigtig glæde, en som du synes er en glæde!“ — Opfyldt af disse tanker vendte hun om, fandt tiggeren og gav ham en mark.

I skumringen kom hun igjen forbi stedet; men foran sig i gaden saa hun en skikkelse, der i selsomme svingninger bevægede sig fra det ene fortoug henimod det andet. Da hun kom nærmere, opdagede hun, det var manden, hun havde givet marken. Han kjendte ogsaa hende og nikkede med sit blideste smil.

„Ja, han var rigtignok rigtig glad,“ slutter fru Collett.¹⁾ „Da maatte jeg le, og jeg lo, og med latteren aabnede sig dette dybeste væld i min sjæl, som kummeren saa ofte holder spærret; og se, der var den rigtige, store glæde, andetsteds var den ei at finde, og af mit inderste hjerte takkede jeg gud, som havde givet mig denne glæde, og glad kom jeg hjem.“ —

„Oktoberfantasier“, i visse henseender den betydeligste af fortællingerne, er et sprudlende indlæg i kvindesagen, hvor forfatterinden med liv og lune kritiserer de norske forhold i almindelighed og kvindens stilling i særdeleshed.

I skitsen, der tjener som staffage for hendes betragtninger, finder vi en oktoberdag fire damer samlede paa en gaard udenfor byen. Deres individualiteter anskueliggjør fru Collett i en kortfattet karakteristik.

Paa denne baggrund opruller hun et dokument fra anno 1684, der er holdt i det gammel-

¹⁾ „Fortællinger“. (S. 168.)

dags-norske sprog og indeholder sagnet om, at alle kvinder paa gaarden kan faa et ønske opfyldt, naar en komet paa en bestemt dag kommer jordkloden nær.

Talen falder nu paa ønsker. Og en af damerne ønsker at kunne holde en tale.

Neppe har hun udtalt, inden hun reiser sig og med en holdning og gestus, som „vore første toastkræmmere“ kunde misunde hende, i velvalgte ord klager over „denne naturens lunefulde partiskhed, der alene giver mændene hin overlegne evne til at udbytte situationen.“

Smittet af eksemplet opstiger samme ønske hos de øvrige. Husets frue gjør begyndelsen, og udvikler i et længre foredrag det norske riges fremgang siden 1814. En anden dame afløser hende, men paaviser i sin tale, at man, ved siden af fremskridt, ser overmaade meget, der kunde ønskes anderledes. Hun sammenligner nutidens selskabsliv med fortidens; og sammenligningen falder ikke ud til fordel for det førstnævnte.

Hendes idéer føres videre af den tredie, hvis forslag imidlertid afbrydes af de øvriges hyssen.

Da griber den tauseste af de tause, den mest tilbageholdne af alle tilbageholdne ordet og opfordrer kvinder „af enhver alder, enhver livsstilling til at række hverandre hænderne mod

et onde, der, et sandt aandeligt alkohola, ikke er mindre giftigt, fordi det virker usynlig, ikke mindre hadeværdigt, fordi det, unddragende sig ethvert ansvar, ikke alene taaes, men protegeres* — nemlig dadlesygen.

„Søstre, landsmandinder!“ udraaber hun,¹⁾ „skal vi slutte en pagt, en taushedens og mildhedens pagt? Jeg ved, hvad I vil svare: vort liv, vort kvindeliv fører det med sig; giv os andre, gedignere interesser, der kan løfte os op over huslivets trældom og smaalighed, giv os en stemme med i det store, giv os noget andet at tale om, og vi vil ophøre at tale om hverandre. Jeg føler vegten i denne undskyldning og dog — søstre . . . skal vi slutte en taushedens og mildhedens pagt? Vise, ved at overvinde os i det smaa, at vi fortjene denne stemme i livets store anliggender, hvorfra vi nu er udelukkede?“

— — —

Ved at gjennemlæse fru Colletts fortællinger, forbauses man uvilkaarlig over, hvor lidet dette verk for tiden er kjendt.

Medens begyndende forfatterinder, omhyggelig tildækkede af anonymitetens beskyttende kaabe, udsender bøger, som oplever oplag paa oplag, ligger et antal af vor høit begavede, første for-

¹⁾ „Fortællinger“. (S. 246.)

fatterindes fortællinger bortgjemte og bortglemte paa forlæggerens loft.

At publikum har glemt bogen, betager den intet af dens værd. Den er og bliver et interessant literært arbejde; og den bekræfter, hvad man gjennem „Amtmandens døtre“ havde faaet vished for, at fru Collett havde mange betingelser for at blive en betydelig novelle-forfatterinde.

Naar hun senere, til held for kvinden og for samfundet, har valgt andre felter, fortjener hun herfor, at man med dobbelt ærbødighed nævner hendes navn; thi hun har aldrig gaaet paa akkord for at vinde sit publikum og aldrig solgt sine ord for mængdens ros. Men netop derfor har hun ogsaa ret til at fordre, at de, hun saa trolig har kjæmpet for, hjælper med til at udbrede hendes skrifter — de første saavel som de sidste.

VI.

Siden slutningen af seksti-aarene har Camilla Colletts forfatterliv været en eneste kamp for kvinden. Men inden hun helt kastede sig ind i denne, offentliggjorde hun et verk, hvori hun konsekvent holder sig borte fra tidens spørgsmaal.

Enhver, der ønsker at lære hendes personlighed at kjende, bør læse „I de lange nætter“ (1863). Med savnets vemod fortæller hun her, hvordan de, hun har elsket høiest, tidlig maatte lade hende ene tilbage; hun fortæller om sine haab og sine skjulte længsler. Den varme, som gjennemstrømmer denne bog, er ikke indignationens ild, der flammer i hendes senere skrifter, men mildhedens og kjærlighedens dybe glød. Den lærer os, at der bag hendes sterke villie banker et blødt hjerte, trængende deltagelse og længtende venskab.

„I ville ikke miskjende mig!“ tilraaber hun

sine overbærende venner og lidelsesfæller¹⁾, „I ville forstaa, at jeg har levet for lidet i dalen og for meget paa disse livets Skagshølstinder, som hedde ensomhed. Ak, min sjæl har drukket for lange, dybe drag af de isnende kilder, der udspringe mellem taushedens og savnets jøkler.“ —

„I de lange nætter“ hilstes med bifald af den tids strengeste literære smagsdommere. Og kort efter dens offentliggjørelse modtog forfatterinden medaljen „pro literis et artibus“. Men den anerkjendelse, som blev hendes bog til del, formaaede ikke at opveie privatlivets bekymringer.

I ægteskabet havde fru Collett været fri for materielle savn. Som enke maatte hun bestride sin husholdning med en ubetydelig pension. Hendes nærmeste slegtninge og kjæreste venner var døde, andre forsvandt fra hendes synskreds. Hun kunde blot tænke tilbage paa den tid, da hun „vandrede i lyse dale, og der slog varme hjerter omkring hende.“ Hendes stue „var kold og øde, kolde var menneskene, kold den hele verden“²⁾.

Medlidenheden med andre havde længst aabnet hendes blik for kvindens undertrykkelse. Helt at forstaa den lærte hun først nu; thi hvad der havde gjæret i hendes indre, fandt næring i

¹⁾ „I de lange nætter“. Tilegnelse S. XII—XIII.

²⁾ „Fortællinger“: Forskjellige glæder. (Side 164.)

hendes forladthed. Men talte hun derom til nogen, fik hun lidet medhold. Baade kvinderne og mændene spurgte med skuldertræk, hvor hun vilde hen med slige anskuelser.

Fra misforstaaelser, som mødte hende, og savn, som paalagdes hende, flygtede hun endelig til udlandet.

Her gjenfandt hun de lyse stemninger, der var blevne bortjagede af kummeren og det daglige stræv i hjemmet. Hendes livsblik udvidedes, og hendes trang til at virke forøgedes.

Hovedsagelig fra dette hendes udlændighedsliv bringer hun i første bind af „Sidste blade“ (1868) en samling minder. Episoder fra Paris veksler med skildringer fra et vinterophold i Berlin, erindringer fra Kjøbenhavn med en aftenstemning fra Marienlyst. Men hvad enten vi gjør en tur med hende gennem Berlins gader eller hun fører os ind i Fanny Lewalds salon, hvad enten hun kriticerer pensionslivet i Paris eller viser os veien ud til Versailles, fængsler hendes fine og originalt opfattede billeder.

Udraab og betragtninger minder dog om, at det er forfatterinden af „Amtmandens døtre“, af „Mod strømmen“ og „Fra de stummes leir“, der har skrevet bogen. „Lytter til grundtonen“, beder hun i sit forord, — og grundtonen er hendes varme ønske om at hjælpe sine søstre.

Samvær med ligesindede og studiet af den fremmede literatur opflammede hendes begeistring for kvindens sag og modnede hendes beslutning om helt at ofre sig for den. I Tyskland havde hun tidlig gjort bekendtskab med dets betydeligere digtere og, under et ophold i Frankrige, fik navnlig madame de Staëls og George Sands verker indflydelse paa hende¹⁾.

Tanken paa at offentliggjøre et indlæg, hvori hun — uhindret af fortællingens form — aabent og ihærdig vilde forfegte sine anskuelser, forlod hende ikke mere. Og nat efter nat kunde hun ligge vaagen og gruble, for, naar hun fandt de rette ord, pludselig at staa op, tænde lys og skrive til langt ud paa morgenen.

Høsten 1872 opholdt hun sig en tid i Dresden. Her fuldendte hun anden og tredie række af „Sidste blade“. Og saa ivrig var hun for at tilendebringe arbejdet, at hun neppe nok undte sig nogle aftentimers hvile.

Efter at have lagt sidste haand paa sit verk, sendte hun det forhaabningsfuld til en forlægger. Næste dag befandt hun sig paa rejse til Italien, hvor hun agtede at tilbringe et halvt aars tid.

¹⁾ Se Camilla Colletts ndtalelser om George Sand: „Sidste blade“, anden og tredie række (S. 91—93), og om madame de Staël: „Fra de stummes leir“ (S. 13—15, 47—48) og „Mod strømmen“, ny række (S. 301—302.)

Hun havde neppe slaaet sig til ro dernede, inden manuskriptet vel indpakket kom tilbage. Boghandleren beklagede, men turde ikke paatage sig forlaget.

Bedre gik det ikke andre steder, hvor hun forespurgte. Hendes aandsfoster retournerede regelmæssig, ledsaget af nogle høflige ord.

Fru Colletts økonomiske stilling var ikke saa, at hun uden opofrelser kunde gjøre reisen hjem. Hun var dengang meget svag, og vinteren 1872—73 var bidende kold. Alligevel betænkte hun sig ikke længe, men vendte tilbage til Norge og gik personlig til forlæggere med spørgsmaal om de vilde udgive hendes verk.

De rystede paa hovedet og beklagede atter.

I Kristiania var man imidlertid saa venlig at udbrede det pikante rygte, at hun havde skrevet en revolutionær bog, og paa hotellet, hvor hun boede, modtog hun i den anledning uventet visit af en af hovedstadens sjælesørgere.

Medens professor Collett levede, havde denne mand ofte været gjest i ægteparrets hus; — enken havde han tidligere ikke fundet det umagen værd at opsøge.

Nu traadte han ind i hele sin geistlige værdighed og besvor den mere overraskede end forskrækkede forfatterinde, at opgive tanken paa at udgive sit farlige skrift.

Hvad fru Collett svarede er forbleven en

hemmelighed mellem hende og den nidkjære prælat. Men i privat samtale har hun fortalt, at hun aabnede døren og med en energisk haandbevægelse viste ham ud.

Sikkert er det, at han ikke udrettede, hvad han vilde; thi bogen udkom ved juletid 1872 paa hendes eget forlag.

„Sidste blade,“ anden og tredje række, et af Camilla Colletts mærkeligste arbejder, blev lidet solgt, lidet læst, forsvandt hurtig fra boghandlerens bord og kostede forfatterinden mange penge.

Sammenlignet med „Strikketøisbetragtninger“, med oprabet til samhold og reisning i „Oktoberfantasier“, med udtalelser i første række af „Sidste blade“, ja, endog med senere verker, indeholder denne bog det fortrinligste hun har skrevet om kvindens stilling. Det er navnlig det uretfærdige lønningssystem og den uretfærdige morallov, hun her underkaster en skarp og i høieste grad berettiget kritik. Og saa kraftig og varmt taler hun, at hver, der ønsker kvindesagen fremmet, dybt maa beklage, at den er saa lidet kjendt.

At den har virket, er hævet over al tvivl, men mere vilde den have virket, om ikke ligegyldighed og falske, indsnevrede anskuelser havde hemmet bogens salg.

Her nogle løst udrevne Citater:

„Igennem alle tider har man arbeidet paa, at udvide og befæste den moralske kløft mellem mand og kvinde. Ikke tilfreds med den afvigelse i anlæg, tilbøieligheder, følelsessæt, som naturen klart og utvetydig har faststillet, har man efterhaanden dannet en kunstig, en unaturlig forskjellighed, der satte idealet af den kvindelige karakter i noget stik modsat mandens, lutter egenskaber, der var skikket til at hævede hendes afhængighed af ham. Paa denne grundvold var det, at man, fornegtende det oprindelige Guds og samvittighedens bud, byggede et totalt forskjelligt dyds- og æresbegreb for begge parter.“ —

„En umaadelig fremtid ligger foran kvinden, en fremtid, der vil give verden en anden skikkelse. I tider som disse, hvor apokalypsen synes at have sluppet alle sine rædsler løs, hvor man slider og rykker i ethvert baand, der binder menneskene til lov og tugt, vil det være klogt om ikke andet, at sikre sig kvindens gode, sunde, ubenyttede kræfter.“ —

„En dag vil komme, da sagen forløser sig selv. Bevidstheden om dens ret vil da have gennemtrængt hele samfunds-athmosfæren. Vi indaande den med luften, den vil gaa som blomsterstøvet med vinden; usynlig, ufattelig og med uimodstaaelig magt vil den gribe alle, baade underkuerne og de forkuede. Da, naar alles

øren er opladte for at høre, vil det være ligegyldigt, hvem der taler, mand eller kvinde¹⁾. —

De betydelige pengetab bogens udgivelse havde paaført forfatterinden, foranledigede hende til 1873 at søge et af de stipendier, der aarlig uddeles til kunstnere og literater. Ansøgningen bevilgdes ikke. Hendes forfatterry kunde man vel ikke røve hende. Men skjønt man havde opdaget, at hendes nyeste arbeide ikke var saa „revolutionært“ som fru Fama havde forudsagt, vidste man, det hverken havde fundet forlægger eller kjøbere — for smaastadsforhold nok til at forringe værdien af hendes tidligere produktion.

I „Erindringer og bekjendelser“ (Sidste blade, fjerde og femte række), der udkom 1873, fortsætter fru Collett kampen for den sag, hun „med glæde ofrer sin hele sjæl og resten af sine kræfter“²⁾. Foruden „Strikketøisbetragtningerne“, som her er optrykte, finder vi blandt andet i dette verk et veltalende indlæg for forbedring af enkernes kaar („En undersøisk debat“³⁾), samt betragtninger over kvindens stilling i ægteskabet.

¹⁾ „Sidste blade“, anden og tredje række. Side 79, 114 og 60.

²⁾ „Erindringer og bekendelser“. (Side 6.)

³⁾ Allerede 1863 offentliggjort særskilt og i en til dels anden form under titlen: „Et undersøisk parlament.“

Ogsaa dette hendes arbeide blev imidlertid lidet læst, og skuffelser mødte forfatterinden fra mange kanter.

I sin ungdom havde fru Collett elsket ensomheden og flygtet til den som en kjær ven. Nu nærmede den sig som ubuden gjest og slog sig til ro hos hende.

Det pinte hende at trænge venskab, og at søge beskyttelse var hendes natur imod; dog følte hun en uimodstaaelig længsel efter omgang. Men man betragtede hende næsten som en fremmed: hun havde jo ikke længer et hjem i Norge og ingen selskabssale, hvor hun kunde modtage sine bekjendte.

„O gny af glæde, som ei er min!“ udraaber hun i erindringen om denne bitre tid ¹⁾. „Hvor mangen, mangen aften har ikke disse vor digters vemodige ord klinget ind i min ensomme stue, naar jeg træt af et ofte pinlig anstrengende dagverk, tænkte paa: Nu er der fest i byen! Slegt og venner, alle er der. Ja — da kom selskabslysten virkelig over mig, naar jeg maaske i tre dage ikke havde talt med et menneske, og jeg tænkte paa, hvor deilig det skulde være at høre musik, se glade ansigter og se mine sønner, mine vakre sønner danse!“

¹⁾ „En imødegaaelse“ af C. C. (Aftenposten, d. 21de november 1886).

Men man havde ikke tanke for hendes savn. Man kaldte hende egen og underlig. Og man forglemte hendes rige begavelse, hendes trættende aandsarbeide, for i hendes væsen at søge afvigelse fra hverdagslivets regel.

Naturen havde nedlagt spiren til en trist livsbetragtning i hendes sind. Denne spire udvikledes; thi for hvert skridt hun gjorde, følte hun sig saaret og tilsidesat.

Der var øieblikke, hvor hun tvivlede paa alt undtagen dette ene, at kvindens stilling var uretfærdig, ynkelig og uværdig. Hun begyndte at tvivle paa, at hendes arbeide vilde bære frugt. Men skjønt hun følte sin virken haanet af enhver, der oversaa kvindesagen, og sig selv paa det dybeste krænket af dem, som angreb den, tænkte hun ikke et sekund paa at vige tilbage.

Med blikket fæstet paa hvad hendes skrifter har frugtet, tør man ikke ubetinget beklage, at hun mødte modstand. En karakter lig hendes var som skabt til at kjæmpe mod strømmen. Hvad ingen lovtaler vilde udrettet, bevirkede modgangen: den opildnede hendes mod, øgede hendes begeistring, styrkede hendes udholdenhed og eggede hende til at forfølge sine anskuelser med dobbelt iver, dobbelt energi.

VII.

Over hundrede damer og herrer var ud paa vaaren 1878 samlede til festmiddag paa skydebanen i Kjøbenhavn. I trangten til at hædre fru Camilla Collett havde forskjellige politiske anskuelser, forskjellige livsstillinger og forskjellige køn her sat hinanden stevne.

Hvad hun under smerter, skuffelse og mis-kjendelse havde saaet, begyndte langsomt at spire.

Hun havde udstødt sit kampraab „Fra de stummes leir“ (1877); man anede sagens alvor og forstod, at der bag den enkelte røst stod skarer af „stumme“, som følte forurettelsen.

Ved denne fest var der derfor ikke blot grund til at lykønske den norske forfatterinde, men til i hendes person at hylde haabet om, at dagen var nær, der vilde kalde kvinden til nye arbejder, nye pligter og nye rettigheder.

At nyde anerkjendelsen som en ublandet glædedrik er imidlertid sjelden faldet i hendes

lod. Og i den triumf, som nu beredtes hende, blandedes da ogsaa adskillige bitre draaber.

Bekjendte literater anmeldte bogen i smigrende udtryk, og flere kvinder fandt ved dens fremkomst mod til at slutte sig til den geniale forkjæmperinde. Men blandt de stumme sjæle, som ved denne leilighed fik sit mæle igjen, stillede sig langt fra alle sig paa fru Colletts side. Hendes nye arbeide gav anledning til en livlig pennefeide og vakte navnlig uvillie hos en dameflok, der harnfuldt kastede sig over sin forsvarende ¹⁾.

Det er forklarligt, at „Fra de stummes leir“ enten fandt ivrige modstandere eller varme beundrere. Thi forunden at være en stridshandske tilkastet manden, og et opildnende kampraab til kvinden, blotter den djærvt og skaanselløst det hule og forkvaklede i adskillige digteres opfatning af det andet køn.

En del af den literære kritik har bebreidet

¹⁾ Mod fru Collett optraadte blandt andre: Lja Flein („Fra de talendes leir“, flyveblad til fru Camilla Collett.) Elfride Fibiger („Ogsaa et lille ord om kvinden“,) og Hilda Aagaard („Fra de lidendes leir“.) For hende optraadte bl. a.: Justina („Endnu et par ord om fru Colletts „Fra de stummes leir“.) – Selv leverede fru Collett et indlæg i striden under titlen: „Et lyst billede i en mørk ramme.“ (Kjøbenhavn 1878.)

forfatterinden, at hun fra et ensidigt standpunkt betragter de verker, hun kriticerer i sin bog. For dem, der mindre tænker paa hendes skrifteres literære værd, end paa deres store og indgribende betydning for kvindesagen, bortfalder dog denne bebreidelse; thi det er ud fra sit syn paa denne sag, hun kriticerer sytti-aarenes litteratur. Og fra dette sit urokkelige synspunkt iagttager hun ikke blot forfattere og deres verker, men alt, hvad der møder hende personlig og alt, hvad hun ser omkring sig.

„Hvilke spor jeg end slaar ind paa,“ siger hun netop i dette skrift ¹⁾, — „mig vil dette spor altid føre til ét maal, slutstenen til denne min overbevisning: Alt det onde, utaalelige, forvirrede i det store som i det smaa, peger mod et udspring: Kvindens afsættelse som tænkende, handlende, skabende væsen, hendes aandelige lemlæstelse, hendes moralske vanmagt.“ —

Den bedste bog fru Collett har skrevet er „Fra de stummes leir“ ikke; alligevel er det den, der har virket mest: den har været en af kvindesagens vækkere, og i mange kredse aabnet blikket for dette samfundsanliggendes store betydning.

Men medens kvindens stilling er bleven gunstigere, og romaner og theaterstykker, der omhandler samme spørgsmaal, er blevne modtagne

¹⁾ „Fra de stummes leir“: Til herr B. C. (Side 270.)

med begeistring, betragtes forkjæmperindens senere verker med tilbageholdenhed af det store publikum.

Hendes pen er ikke mindre fin, hendes reflexioner ikke mindre aandfulde end i tidligere dage; men hendes forfatterstilling er i enhver henseende vedbleven at være lidet misundelsesværdig.

„Gud skal vide det,“ siger hun i et brev ¹⁾, „opreisningen er ikke kommen i det senere afsnit af min produktion, som jeg dog maa tilkjende mere betydning end de tidligere.“ Og meget betegnende har hun som motto for „Mod strømmen“ (1879) sat Grillparzers:

„Ich sage Dir, das Gute, das Du hegst und willst,
es wird Dir Thränen bittere erpressen,
als die Vergehung weinte und der Schmerz.
Und des Geistes Fackel wird Dir leuchten,
da wo Du wünschest lieber blind zu sein,
und spotten werden Dein die andern Blinden“ ²⁾.

Som i foregaaende bøger har forfatterinden her samlet adskillige arbejder, der tidligere

¹⁾ Tilstillet forfatterinden. (Mai 1886.)

²⁾ „Jeg siger dig, det gode, som du hegner om og vil, skal afpresse dig bitrere taarer end forseelsen og smerten græd. Og aandens fakkell skal lyse for dig der, hvor du heller ønskede at være blind, og de andre blinde skal spotte dig.“

havde været spredte i blade og tidsskrifter. Og ligeledes som i foregaaende bøger indtager kvindesagen den mest fremskudte plads. — I al sin kortfattedhed, rystende er især en begivenhed fra fru Colletts barndom, som hun med fuld føie benævner „Et samfundsmord“¹⁾. Men ikke mindre vækker afhandlinger som „Privilegerede rovmord“²⁾ og „En italiensk retsforhandling“³⁾ til eftertanke over det skjæve og usande i kvindens forhold til manden. —

„Mod strømmen“, ny række (1885), fru Colletts nyeste og næst „Amtmandens døtre“ omfangsrigeste skrift⁴⁾, er delt i fire hovedafsnit: 1) „Udefra hjemad“, 2) „Tanker og monologer“, 3) „Den dunklere side“, 4) „Efter læsningen“.

Som navnet antyder, indeholder sidste afdeling betragtninger over den nyere literatur. De tre øvrige indeholder, foruden reiseminder og kritik over hjemlige forhold, meget interessante afhandlinger om kvindens stilling.

Medfølelsen med alt forkuet, foragtet, forladt og undertrykt har fra begyndelsen af hendes forfatterliv, og til den høie alder stemplet Ca-

¹⁾ „Mod strømmen“ I. S. 208—210.

²⁾ „Mod strømmen“ I. S. 217—231.

³⁾ „Mod strømmen“ I. S. 232—236.

⁴⁾ 400 sider.

milla Colletts produktion. Hun har altid stillet sig mod dem, som havde overmagten, og hjulpet dem, som ingen anden hjalp.

Den dybe medlidenhed har skjærpet hendes syn for søstres nød. Men i de arbejder der ligger mellem hendes første skrifter og de sidste, har det været langt fra hende udelukkende at vise læseren hendes eget kjøns mislige stilling. I sine fine, beaandede, stemningsrige betragtninger, har hun tvertimod kaldt medfølelse til live for de mest forskjelligartede savn og lidelser.

Hjertets inderlige medlidenhed ser vi hende i „Amtmandens døtre“ yde Lorentz Brandt, bygde-aristokratiets forkjælede barn, der, spotte moderate forhaabninger, venners anstregelser og egne forsætter, ustanselig glider ned ad fordærvsens skraaplan¹⁾. Medfølelsen er det, som i Kristiania-promenader²⁾ driver hende

¹⁾ Se: „Amtmandens døtre“, anden del. Side 338: „Bitrere mere brændende flyder den lønlige taare for dem, som i dobbelt grad medbragte forjættelserne til lykken, men som blev bedraget og bedrog sig selv for dem alle, for dem, hvis rigeste evner vendte sig som en spot mod dem selv, hvis altfor yppige livskrav, utilfredsstillede i en nødterftig virkelighed, slukkedes i fornedrelse — for disse ulykkelige endelig, hvis ulykke „man skyr paa jord at nævne, hvis kummers navn er kun i himlen kjendt.“

²⁾ „Mod strømmen“, ny række. Side 129—142.

til at opfordre kommunebestyrelsen til at tænke paa de ubemidlede søndagsglæder, som i „Et ord til familie-hjemmene“¹⁾ foranlediger hende til i sædelighedens navn, at bede hovedstadens familier aabne døre og hjerter for den ringere stillede, endnu navnløse ungdom, og som i forskjellige af hendes skrifter har bragt hende til at tale saa smukt og varmt for dyrenes beskyttelse.

Og endelig er det — ved siden af hendes urokkelige tro paa kvindens ret — denne samme medfølelse, der har dikteret hendes begejstrede hilsen til Josephine Butler, et af de mest værdifulde indlæg i dagens spørgsmaal, der har fundet plads i anden række af „Mod strømmen“²⁾.

Fuldt ud sluttende sig til mrs. Butlers bestræbelser for prostitutionens ophævelse, raaber hun til samfundet³⁾: „Lad os ikke feigt se til siden, men have mod til at stevne de rette ansvarlige for skrankerne. Lad os have mod til at rive sløret af disse, mennesket saa uværdige grunde, hvormed skjændselen besmykkes og forlanges opretholdt. — — — Det vil have store vanskeligheder, det indser vi. Hvorledes vil det

¹⁾ „Aftenposten“. Den 27de november og 1ste december 1886.

²⁾ „Ekko i ørkenen“. En hilsen til mrs. Josephine Butler. (Først offentliggjort særskilt i Kjøbenhavn 1880.)

³⁾ „Mod strømmen“, ny række. S. 347 og 349.

kunne ske? vil man overlegent spørge. Hvorledes? lyder haabløst, dumpt ekkoet fra alle sider. — —

Hvorledes? Ja, hvorledes vil man spørge!

Ved at befordre kvindens frigjørelse helt og holdent. Ved at lade hende skrive sine egne æreslove, ved at lade hende tage ansvaret ligeoverfor sin egen moralske bevidsthed, ikke ansvaret ligeoverfor et demoraliseret samfunds despotiske magtbud; med et ord: giv hende plads og luft, og det usunde tryk vil ophøre.*

Fru Collett staar allerede i midten af sytti-aarene; men hendes virken er ikke endt. Kjender man hende, ved man, at hun vil vedblive at kjæmpe for sine idéer, saalænge hendes tanke bevarer sin klarhed og haanden sin kraft til at føre pennen.

Et langt liv ligger imidlertid bag hende. Og i betragtning af hendes alder har man ret til at formode, at hendes forfattervirksomhed forsaavidt er tilendebragt, som de bidrag, hun endnu maatte skjænke offentligheden, vel intet væsentlig nyt vil bringe, men kun supplere hvad hun allerede har sagt. Seet fra dette synspunkt tør man betragte anden række af „Mod strømmen“ som hendes sidste verk, — en værdig afslutning paa hendes lange og betydningsrige forfatterbane.

VIII.

Man læser Camilla Colletts verker, føler hendes indignation, forstaar den modbør, hun har havt, og man tænker sig hende gjerne i privatlivet som en bitter og utilfreds gammel dame.

Det indtryk, jeg har faaet af hende, er et andet.

Da jeg gjorde hendes bekjendtskab, havde hun overskredet syttiaars-alderen; men saa længe jeg havde kjendt hendes skrifter, havde jeg beundret hende. Da jeg første gang traf sammen med hende, nærmede jeg mig hende derfor med en følelse af dyb ærbødighed, glæde over at skulle se hende og forventning; thi uvilkaarlig tænkte jeg paa, om jeg mon i hendes person vilde gjenfinde det samme, jeg havde fundet i hendes skrifter.

Jeg havde ikke været længe sammen med hende, inden min beundring havde faaet et tillæg af hjertelig sympati. Jeg forstod, at om hun end

har tabt lysten til at søge nye bekjendtskaber, vil man, naar man opsøger hende, altid være sikker paa at møde venlighed og deltagelse, hvis man trænger den.

Ingen vil nærmere have kjendt fru Collett uden at have følt hendes store trofasthed. Hun hører til de ikke almindelige kvinder, som kun slutter venskaber for at bevare dem gjennem livet. Med rørende kjærlighed har jeg hørt hende tale om længst afdøde venner, og ildfuldt og hjertevarmt har jeg hørt hende forsvare dem, for hvem andre blot havde kulde og ringeagt.

Hendes smaa svagheder — og hvem har ikke sine svagheder? — har mødt meget liden overbærenhed. For at saare forkjæmperinden for en sag, man ikke ynder, har man hos hende fæstet sig ved egenheder, man hos et gennemsnitsmenneske neppe vilde bemærket.

Fru Collett har smegtet efter en draabe anerkjendelse. Den er sjelden bleven hende til del. Men istedetfor har man kastet hende ordet „fordringer“ i ansigtet. Hun er saa ofte bleven saaret, al hun er bleven ømfindtlig for de mindste angreb. Man har kaldt det „opfindsom bitterhed“. Sit livs ære og sin lykke har hun søgt i at fremme kvindens sag. Men kvinden har sjelden gjengjældt hendes opofrelser med tak.

Kaster vi til slutning et blik paa fru Colletts samlede virken, er vi ikke i tvivl om, at hendes

arbeide, skjønt i modgang og miskjendelse, har været et rigt og velsignet.

Hun begyndte kampen for kvindens frigjørelse i ordets egentlige forstand som „en røst i ørkenen.“

„Amtmandens døtre“, hendes første betydelige verk, var et ensomt nødskrig i den stille nat: Alle hørte det; men ikke alle forstod, der var fare paafærde. De fleste blev liggende i ro og sov foreløbig videre, haabende at hun, som havde udstødt raabet, havde seet spøgelser istedetfor de truende farer, hun pegte paa.

Aar senere stod hun endnu alene; dog blev hun ikke træt af at opryste de dvaske af deres ligegyldigheds døs.

Det tunge læs, hun havde foresat sig at velte, rokkedes ikke let; det fastholdtes paa den ene side af anskuelser, der havde aarhundreders hævd, paa den anden af kvindernes dovenskab og underkuelsesvane. Og istedetfor den utaalmodig ventede tilslutning fandt hun modstand, der ofte kom seig og stille, ofte aaben og hensynsløs.

Da fordoblede hendes kræfter, og ensomhedsfølelsen gav hende den lidenskabelige indignation. I stridens hede overhørte hun, at hendes kampraab tilsidst fandt gjenlyd, hun oversaa hjælperne, der samlede sig paa hendes side, og hun havde lidet syn for sit arbeides vekst. —

Love forbedres, foreninger stiftes, der opsættes store reform-programmer. Men fru Collett tror sig endnu ene. Og hun, som fremskridtene fornemmelig skyldes, er ikke istand til at glæde sig over de smaa seire, fordi hun selv møder liden paaskjønnelse og fordi maalet synes hende fjernt.

Dog, én gang vil ogsaa hun blive hædret efter fortjeneste.

Middelmaadighederne dør og man glemmer deres navne. Denne skjebne vil ikke ramme Camilla Collett. Hvad hun har skrevet vil skattes af en sildig efterslegt. Og ikke blot fordi hun var den første, vil hendes minde bevares, men fordi hun med mandens mod har forenet kvindens varme hjerte, og kvindens udholdenhed med mandens energi.

Hun vil vel ikke opleve at føre kvindesagen frem til seir. Som hin store fører i ørkenen vil hun kun i afstand skimte det forjettede land. Men over hendes kampe vil en yngre skare rykke frem og naa de maal, hun sigtede efter. Og da vil takken ydes hende gennem kvinders voksende daadskraft og gennem de trætte, ængstelige, forkuedes vaagnende haab.

Og naar kirkeklokkerne, som ved hendes broders bortgang ringte forsoning sammen om hans baare, forkynder, at Camilla Colletts forfatterliv er endt, vil opreisningen komme og anerkjendelsen seirrig holde sit indtog.

II.

Lina Morgenstern.

I.

— Af alle de rige gaver,
naturen ødsled paa dig,
beundrer jeg mest din kjærligheds vælde.

(Sofus Schandorf.)

Jeg husker som idag den første gang, jeg besøgte fru Lina Morgenstern.

Det var en deilig sommerdag. Langs kanalen stod træerne friske og grønne; og medens jeg langsomt gik ned ad Keiserinde-Augustagade, betragtede jeg baadene, der roede op og ned, og hørte mænd og kvinder ombord synge til takten af de regelmæssige aareslag.

Jeg stansede udenfor en stor hjørnebygning og ringede.

Om fru Morgenstern var hjemme?

Jo; — pigen, som havde lukket op og modtaget mit kort, førte mig indenfor.

Fruen var netop sterkt beskjæftiget; men kunde jeg vente et øieblik, vilde hun straks komme.

Jeg satte mig tilrette i en lænestol og saa mig om i værelset, der var stort og elegant møbleret.

I et hjørne stod et pianoforte; ligeoverfor dette et skrivebord, men aabenbart ikke det ved hvilket husets frue skrev sine artikler. Det var lidet og fint, og ikke en eneste papirstump havde faaet lov til at finde en hvileplads paa mosaikpladen.

„Her arbejder hun ikke,“ tænkte jeg. „Dette er modtagelsessalonen, hvor hendes venner en dag om ugen samles.“

Jeg fik snart vished for, at min antagelse var rigtig.

I sideværelset hørte jeg folk komme og gaa. Der blev talt om forenings-anliggender og redaktions-anliggender. En mandsstemme bad, at man vilde unde ham nogle spisemerker — han havde været arbejdsløs i fire uger. Og derimellem hørte jeg en meget blød, behagelig stemme, der uddelte ordrer, affærdigede bud og indhentede oplysninger.

Endelig gik døren op. — Det var ikke fru Morgenstern, men en ung datter, sendt ind for at holde mig med selskab.

„Mama kommer øieblikkelig. Mama modtager ellers aldrig om formiddagen; men mama har glædet sig saa til at tale med Dem. — De kan ikke forestille Dem, hvor mamas tid er op-

taget," fortsatte hun. „Hver morgen staar hun op klokken fire; saa skriver hun til klokken ti. Ud paa formiddagen maa hun i foreningsmøder. Stakkels mama, hun arbejder alt for meget, — hun er ofte saa træt. Men det nytter ikke, at vi beder hende spare kræfterne.“

Hun vedblev at tale om sin moder, og jeg hørte gjerne paa hende; nærede dog ogsaa jeg interesse for denne merkelige kvinde, der først kort i forveien havde naaet sit halvtredsindstyvende aar, men som allerede havde et liv bag sig, saa rigt, saa arbejdsfyldt, at det paa én gang vakte min forbauselse og min beundring.

Inden velgjørenheds-bestræbelsernes verden er der neppe et virkefelt, hvor Lina Morgenstern ikke har prøvet sine kræfter. Hun har arbejdet utrættelig, bortryddet utrolige vanskeligheder; og hendes begeistring har opflammet andre, saa offervillie har samlet sig om hende og fremhjulpet hendes planer.

I Berlin kjender hvert barn hendes navn; thi hendes almennyttige foretagender har knyttet det til den tyske folkebevidsthed. Udenfor sit eget land er hun kjendt som en dygtig forfatterinde og som en dame, fremragende ved handlekraft og et usædvanligt organisationstalent. Ogsaa hinsides Atlanterhavet har man hædret hende, idet 40,000 mænd og kvinder, forenede til men-

neskevenlig virken, har kaldt sin loge „Lina Morgenstern.“ —

Døren til sideværelset gik atter op. Denne gang var det hende selv, som kom hen til mig og rakte mig haanden.

Mit blik opfangede en liden, fyldig skikkelse i en tarvelig, sort dragt, et par venlige, blaa øine, halvt skjulte bag briller, et lyst, indtagende smil og en hud saa fin og frisk, at den var istand til at opvække mangen ung piges misundelse. Men det rige, høit opsatte haar var ganske hvidt. — „Hvor mange kampe maa ikke hendes arbejde have kostet hende“, tænkte jeg, idet jeg saa paa haaret og gjengjældte hendes varme haandtryk.

„Endelig har jeg et øiebliks ro“, sagde hun. „Følg nu med ind i mit arbejdsværelse, saa vi kan passiare sammen.“

Derinde lærte man hende rigtignok bedre at kjende, end man havde været istand til at gjøre det i den store stue: En bred, gammel-dags pult var stillet op mellem vinduerne; tilhøire havde fru Morgenstern sin plads, og ligeoverfor sad hendes kvindelige redaktionssekretær. Langs væggene stod bogskabe og skabe med manuskripter. Et bord i midten og en chaise-longue var ligeledes overfyldte af papirer.

I et glasskab ved døren havde husfruen gjemt breve fra kronede hoveder og hædersgaver

fra foreninger og personligheder, paa hvis anerkjendelse hun særlig satte pris. Her opbevarede hun desuden flere interessante autograph-samlinger. Og paa det første blad i hver af dem havde den tyske keiserinde skrevet sit navn.

En halv times tid havde jeg vel siddet ligeoverfor hende. Hun havde talt meget og med liv, spurgt mig ud om forhold i mit fødeland, omtalt sine planer og literære arbejder, berettet morsomme episoder om berømtheder hun kjendte, og givet et par skildringer til bedste af begivenheder, hun havde oplevet.

„Har De seet mine folkekjøkkener?“ spurgte hun pludselig: „Jeg skal inspicere et af dem idag; — vil de ikke følge med mig? Saa smager vi paa maden, og de faar leilighed til at overbevise Dem om, at det, jeg byder arbejder-befolkningen, er kraftigere kost end det, man i dyre domme faar i pensionerne.“

Med fornøielse modtog jeg hendes tilbud; og lidt senere var vi paa veien. —

Inden jeg beskriver mit besøg i folkekjøkkenet, vil jeg imidlertid forudskikke et par bemærkninger om disse institutioner og deres tilblivelse:

Under arbeidet i forskjellige grene af fattigpleien var ønsket om at grunde spisehuse for ubemidlede opstaaet hos fru Morgenstern. Men hun indsaa, at hvert skin af en almisse-uddeling

maatte holdes fjernt, om de paatænkte anstalter skulde blive til virkelig nytte.

Ved at gjøre indkjøb i store partier vilde man forholdsvis billig kunne skaffe levnetsmidler. Ved at koge i samlet masse vilde adskillig brændsel spares. Ved at forbyde drik og røgning i spiserummet vilde drukkenskabslasten indirekte modarbeides. Og ved intet overskud at beregne sig, men arbeide med frivillig bestyrelse, vilde man være istand til at levere større portioner til lavere priser end paa noget andet sted.

Men fremforalt maatte man sørge for, at maden blev god og nærende. Og med dette maal for øie forfattede hun opskrifter paa spiser, der afvekslende burde leveres fra folkekjøkkerne.

Mai maaned 1866 havde hun udarbejdet en foreløbig plan.

Krigen truede dengang med at bryde ud; mange forretninger stansede, arbejdsløsheden tiltog. At yde hjælp var mere end nogensinde nødvendigt.

Fru Morgenstern skrev et opraab, hvori hun tilkjendegav sin hensigt. Men inden hun forelagde dette for offentligheden, opsøgte hun nogle ansete redaktører, der lovede at hjælpe hende.

En foreløbig bestyrelse konstitueredes, og følgende hovedpunkter fastsattes.

1) „Folkekjøkkenets hensigt er at tilberede nærrende og velsmagende mad, 2) at udlevere samme til den pris, den koster bestyrelsen, 3) at sælge til alle.“

I juni forelagde hun statuterne for en større forsamling, som vedtog disse. Og ved frivillige gaver tilveiebragtes paa stedet et fond af omtrent 13,100 rigsmark.¹⁾ Et medlem af den ny-stiftede forening tilbød frit lokale i et hus, han stod i begreb med at bygge, og en anden forærede seks store, værdifulde kobberkjedler.

Man enedes om at oprette tre folkekjøkkener. Dog mente flertallet, at man ikke straks turde leie tilstødende spiseværelser, men maatte lade køberne hente sin mad.

Inden den omtalte bygning kunde fuldføres, brød krigen ud; koleraen herjede i byen, og nøden og fattigdommen voksede. Hver dag var derfor kostbar.

Fru Morgenstern gik om til kjendte og ukjendte og overtalte dem til at yde hjælp. Og i løbet af en uge havde hun skaffet lokale, hvervet enogtyve tilsynsdamer, besørget alle offentliggjørelser og, sammen med sin mand, indrettet systemet for salg og afhentning.

Efter en tid fuld af rastløst arbejde kunde

¹⁾ Cirka 11,770 kroner.

hun den niende juli aabne det første kjøkken, og kort tid senere det andet og tredie.

I begyndelsen herskede der adskillig meningsforskjel inden bestyrelsen; og da krigen var endt, mente enkelte, at køkkenerne atter burde lukkes. Imidlertid vakte disse udtalelser modstand, og en generalforsamling vedtog nu stifterindens tidligere forslag om at forbinde spiserum med udsalgsstederne.

Idéen viste sig heldig. Lokalerne, der hidtil ikke paa langt nær havde dækket sine udgifter, begyndte at give overskud. Et fjerde indrettedes, og inden udgangen af 1867 aabnedes et femte. — Allerede dengang var der dage, hvor indtil tusinde personer spiste i et enkelt kjøkken eller hentede sin mad derfra.

Overanstrengt af indretningen og overopsynet med spiserummene, af virken i andre foreninger og af literære arbejder, var fru Morgenstern sommeren 1867 nødsaget til at søge et par maaneders hvile.

Hendes mand og flere hjælpere gjorde samtidig sommerreiser, og en ven og velynder, der som bestyrelsesmedlem altid havde staaet paa hendes parti, blev syg og døde.

Dybt bedrøvet over dette uventede dødsfald vendte hun tilbage til Berlin.

Men under hendes fravær havde en af for-

standerne tilegnet sig kassen og koncentreret bestyrelsens magtfuldkommenhed i sin person. — Da kjøkkenerne begyndte at lønne sig, haabede han at gjøre en forretning ved at overtage dem for egen regning, og i denne hensigt søgte han med vold og magt at puffe forstanderinden og de hjælpende damer ud af foreningen.

Forud at ane, hvad der forestod, havde været fjernt fra Lina Morgensterns uegennyttighed. Det lumske angreb overraskede hende derfor ligesaa meget som det smertede hende.

Hendes varme, medfølende hjerte kunde ikke rolig se paa, at dette verk, der i den korte tid havde været til hjælp for mange, paa grund af en havesyg mands intriger skulde omdannes til en pengespekulation. Hun vilde ikke taale, at kvinderne, der ofrede sig uden løn, hvis nærværelse fremmede ordenen og den sædelige tone, og hvis aarvaagenhed hindrede, at der blev drevet underslæb, med utak skulde jages bort fra det arbeide, de saa pligttro havde udført.

Hun var heller ikke ene om at føle sig krænket og forurettet: Den selvbestaltede bestyrers frækhed, fremkaldte sterk bevægelse blandt tilsynsdamerne, og mange af herrerne tilbageviste ogsaa hans forslag om at forvandle foreningen til et aktie-foretagende.

Der sammenkaldtes i hast en ekstraordinær generalforsamling, og holdt oppe af sin retfærdig-

hedsfølelse, traadte stifterinden frem for at bekjæmpe sin modstander.

Hun vandt en glimrende seir. De gamle statuter bibeholdtes, bestyrelsen gjenvalgtes; og istedetfor at gaa sin undergang imøde, er folkekjøkkenets betydning siden hin dag steget i overraskende grad.

Men „endnu den dag idag“, siger fru Morgenstern mange aar senere,¹⁾ „oprøres jeg ved tanken paa disse intriger, og trods alle tunge kampe mod menneskers fiendtligheder, vil jeg stedse se tilbage paa disse begivenheder, som paa de bitreste dage i mit liv.“

I samme forhold som søgningen tiltog, voksede de høiere klassers interesse for foreningen, og stifterindens ros unbredtes.

I Øst-Preussen var nøden blandt arbejderbefolkningen stor, og autoriteterne ønskede at hjælpe. De henvendte sig til fru Morgenstern og bad om en nøiagtig beskrivelse af den metode, hvorefter hun havde indrettet sine folkekjøkkener. Hun meddelte villig alle oplysninger, og efter hendes mønster stiftedes i slutningen af seksti-aarene lignende i Königsberg, Bromberg og Anklam.

Februar 1868 aabnedes det sjette kjøkken i

¹⁾ Lina Morgenstern: „Die Volksküchen“. (S. 62.) Berlin 1883. Fjerde oplag.

Berlin. Dette var en i dobbelt henseende vigtig dag; thi dronning Augusta, der havde besluttet personlig at danne sig en mening om anstalterne, bærede ved denne leilighed første gang aabningshøitideligheden med sin nærværelse.

Hun fandt sine forventninger overtrufne af virkeligheden. Og ved hyppige besøg, ved gaver til personalet og til foreningens grundfond, har den senere keiserinde vist sin stigende interesse for disse institutioner.

Siden hendes første besøg er antallet naaet op til femten, og mindst en å to millioner mennesker kjøber aarlig her sin mad for 25 eller 15 pfenning (23 eller 13 øre.)

I forbindelse med foreningen staar to spise-lokaler, der udelukkende er bestemte for kvinder; og i vintertiden er aften-kjøkkener aabne, hvor man for 6 pfenning (omtrent 5 øre) faar en stor portion suppe, the eller mælk, samt brød.

— — — — —
 Det var middagstid, da fru Morgenstern og jeg naaede det nærmeste kjøkken.

Ved indgangen sad kasserersken og solgte spisemerker, og ved buffeten var tre — fire damer i fuldt arbeide med at udlevere portioner, medens en ældre opsynsdame talte merkerne og lagde dem i en æske.

Det lange, hvælvede rum var rent og luftigt, gulvet bestrøet med sand. Paa de hvide,

kalkede vægge var opslaaet vers og tankesprog, som straks faldt i øinene.

Jeg læste:

„Wir geben hier nicht Bier und Wein,
noch Süßigkeit und Leckerei'n;
doch unsere Kost giebt Muth und Kraft,
den, der mit Fleiss die Arbeit schafft.“

Og paa den anden side:

„Sei muthig im Wagen, stark im Wollen
und wanke nie in der Pflicht.“

Inderst i spiserummet saa jeg fru Morgensterns eget valgsprog:

„Liebe, Arbeit und Wahrheit,
sind die Erlöser der Menschheit.“

Skjønt en talrig forsamling, da vi kom, allerede havde bænket sig om de lange træborde, var der dog forholdsvis stille i lokalet; mængdens dæmpede samtale overdøvedes næsten af skaalernes og skeernes klapren.

Et tilstødende værelse var forbeholdt kvinder, men hunkjønnen var ikke paa langt nær saa sterkt repræsenteret som hankjønnen. Kun nogle fabrikgiger, grønthandlersker paa hjemveien fra torvet, en enkelt lærerinde og en kone med et par smaa børn, fortærede med appetit sine halve portioner.

Inde hos mændene fandt ogsaa de halve portioner mest afsætning. De var saa store, at jeg i mit stille sind undrede mig over, at den lille handelsbetjent, der sad paa snippen af en bænk, saa hurtig fik bugt med sin.

Den tykke slagter, som bredte sig nærmest ved buffeten, havde alligevel en endnu bedre appetit; i et nu var den hele portion foran ham forsvunden. Han købte endnu en og gav sig med synligt behag ifærd med den.

Haandverkssvenden ved samme bord var meget snakkelysten. Under spisningen gjorde han gjentagne forsøg paa at indlede en konversation med sin nabo tilhøire, et bybud, men bybudet syntes mindre oplagt til at udveksle fortroligheder og besvarede hans tiltale med en uforstaalig brummen. Heldigvis var naboen tilvenstre mere selskabelig; baade i at maden var god, og at veiret var godt, var han enig med sin gemytlige bordfælle.

Ved de andre borde var ligeledes et broget selskab samlet: arbejdere, enkelte studenter og handelsmænd, en del soldater og droskekuske samt nogle problematiske skikkelser, hvis stand det var vanskeligere at udgrunde.

Fælles for dem alle var det høflige væsen mod damerne, som betjente dem, og paa alle ansigter læste man tydelig, at maden smagte dem godt.

Men den taknemmeligste gjest var dog slagteren, som til min ubeskrivelige forbauselse hentede sig en tredie portion.

Hans fede ansigt glinsede af tilfredshed, og halvt til sig selv, halvt til damerne ved buffeten sagde han:

„Ak! den maden, den er saa deilig!“

Fru Morgenstern smilede fornøiet.

„Jeg er saa glad, naar jeg ser, det smager mine gjester“, sagde hun til mig; „jeg betragter nemlig folkekjøkkenet, som kunde det være mit eget“.

„Det er jo ogsaa Deres verk, frue“, bemærkede en af opsynsdamerne.

„Men hvilken god hjælp har jeg ikke af mine flinke medarbeiderinder“, svarede hun venlig.

Efter spisetidens slutning maatte jeg bese det store kjøkken med de kjæmpemæssige kjedler, forraadskammeret, hvor gryn, ærter, smør og flesk opbevares, og naturligtvis maatte jeg smage paa maden.

Jeg ved ikke, om det skyldtes min udmerkede appetit, eller om det kom af, at alt var saa blankpudset og rent eller deraf, at jeg forud var overbevist om, at kosten var god; men det ved jeg, at ikke udsøgte retter nogensinde har smagt mig bedre end det maaltid mad, jeg spiste i folkekjøkkenet.

II.

Hovedpunkterne i fru Lina Morgensterns liv er følgende:

Hun er født i Breslau den 25de november 1830 som datter af fabrikeier Albert Bauer og hustru Fanny, født Adler. Hendes fader var en formuende, anset og strengt retskaffen mand, moderen en dame af aand og elskværdighed.

At fru Morgenstern har havt et godt og kjærligt hjem, læser man mellem linierne i alle hendes skrifter, og uden tvivl har erindringen om hendes udmerkede moder øvet indflydelse paa hendes senere beslutning om at ofre sig for almenheden.

Fru Bauer gjorde nemlig ikke alene hjemmet til det kjæreste sted i verden for sine nærmeste, hun gjorde det ikke alene venligt, lyst og tiltrækkende for de mange fremmede, der søgte adgang dertil, men hun virkede tillige utrættelig for de arbeidere, der var beskæftigede i hendes mands fabriker. Og ved siden af sine mange-

haande pligter inden huset fandt hun tid til at tage del i de forskjelligste sociale bestræbelser.

Sytten aar gammel besøgte Lina en ældre søster, der var gift i Krakau. — Opholdet hos denne blev afgjørende for hendes skjebne; thi her lærte hun sin tilkommende ægtefælle at kjende.

Theodor Morgenstern blev heftig forelsket i den unge pige, som heller ikke forblev ligegyldig for hans følelser. Men faderen delte ikke sin datters ønske om et parti mellem hende og den smukke, elskværdige og kunstbegeistrede polak, og baade han og hendes moder tilstod aabent, at de vilde foretrukket, om hendes valg var faldt paa en dygtig forretningsmand.

De unge gav imidlertid ikke slip paa hinanden; og troede forældrene, at denne kjærlighed skulde dø hen, havde de gjort regnestykket op uden at tage sin datters energi med i betragtning. Efter aars venten samtykkede de tilsidst i forbindelsen. Ægteskabet fuldbyrdedes, og fru Lina flyttede 1854 til Berlin, hvor hendes mand havde etableret sig som handlende.¹⁾

¹⁾ Sin fødeby efterlod hun et varigt minde; thi paa sin attende fødselsdag havde hun stiftet en understøttelseskasse for fattige børn. Den eksisterer endnu, og af dens fond fremhjælpes aarlig et større antal skolebørn.

Fru Morgenstern har i sit familieliv altid været meget lykkelig, og forsaavidt har hun ikke havt grund til at angre sit valg. Men hvad enten faderen havde havt ret i, at hendes mand ikke forstod sig paa forretninger, eller uheldet, som fulgte ham, bar skylden, nok er det, han maatte seks aar efter bryllupet indstille sine betalinger. Hans hustrus betydelige medgift fordeltes blandt kreditorerne; og ægteparret beholdt intet andet end sin kjærlighed og sine tre smaa børn.

Som ganske ung pige havde Lina skrevet digte. Som ung frue havde hun formet oplevelser i hjemmet til en novelle, og som moder havde hun digtet eventyr og smaahistorier for børnene.

I det sorgfrie barndomshjem, og senere hegnet af sin mands beskyttende kjærlighed, havde hun aldrig gjort sig fortrolig med tanken om selverhverv, og de literære sysler havde kun været tidsfordriv for hende.

Men nu indsaa hun, at det gjaldt at tjene penge, og hun fik en heldig indskydelse. — Skulde disse fortællinger, hun havde skrevet for sine egne børn, ikke kunne læses med interesse af andre smaa?

Tre manuskripter laa færdige. Hun søgte dem frem, gjorde hist og her nogle rettelser og for-

andringer; — saa tog hun det ene og gik til en forlægger.

Han læste det og købte det straks.

Glædelig overrasket over sit held tog hun det næste, et bind eventyr, og bragte det til en anden boghandler.

Samme tilfredsstillende svar ventede hende her.

Endelig tog hun den ovennævnte novelle. Ogsaa for den blev der budt hende et passende honorar, og de pekuniære ængstelser var saaledes foreløbig slukte. — —

Omsorgen for børnene havde tidlig foranlediget fru Morgenstern til at studere Frøbels undervisningsmethode, og hans bekjendte ord: „Lad os leve for vore børn“, havde fundet den varmeste gjenklang i moderhjertet.

Da hans begejstrede discipel, fru von Mahrenholz-Bülow, kom til Bertin for at virke for børnehavernes udbredelse, var hun nylig optraadt som forfatterinde. En fælles bekjendt gjorde denne opmærksom paa, at „den lille frue, der var saa flink til at skrive bøger,“ længe havde interesseret sig for den store børneven.

Fru von Bülow havde i hovedstaden truffet yderst faa, der syntes tilbøielige til at hjælpe hende. Hun henvendte sig derfor straks til fru Morgenstern og saa til sin glæde, at hun havde en dame for sig, der baade kunde og vilde støtte hendes planer.

Tidligere havde Lina Morgenstern havt tjenere i overflod. Nu paabød forholdene hende at besørge sit hus uden fremmed hjælp. Forfattervirksomheden maatte ustanselig fortsættes; thi hun, hendes mand og børn, levede foreløbig af hendes pen. Men hver time, hun kunde afse, blev alligevel ofret Frøbel-foreningen.

Fru von Bülow havde tændt gnisten; men fru Morgenstern opflammede og holdt baalet vedlige. Fru von Bülow reiste videre for at virke i andre byer; men fru Morgenstern blev. Og da medlemmerne forstod, at den energiske, endnu ungdommelige frue, bedre end nogen anden, var skikket til at være foreningens ledende aand, valgte de hende til præsident.

I skrifter, tale og handling kjæmpede hun for Frøbels principer. Hun holdt foredrag, trak talrige nye medlemmer til foreningen, oprettede børnehaver, organiserede et kursus for børnepleiersker og stiftede et seminarium for lærerinder. Endelig offentliggjorte hun sit berømte verk „Barndommens paradis“ (Das Paradies der Kindheit), der er trykt i fem oplag, og hvori hun udførlig behandler Frøbels opdragelsesmaade.¹⁾

¹⁾ Skjønt fru Morgensterns arbejdskraft senere er bleven benyttet paa saa mange maader, har hun aldrig sluppet Frøbel-bevægelsen. Adskillige aar efter har hun bl. a. udgivet: „Der Kindergarten

Hun fortsatte sit literære arbejde, men det tilfredsstillende hende ikke længer. Hun saa, hvorledes det hun med svage kræfter, men ærlig villie, havde paabegyndt, voksede og blev til vel-signelse, og hun eiede et saa uendeligt fond af medfølelse og kjærlighed, at hun ikke blot følte det som pligt, men som uimodstaalig trang at hjælpe, hvor hun kunde.

Moderens paavirkning havde tidlig vakt hendes ønske om at ofre sig for andre. Men eftersom hun kom ud i livet og de smaa kaar tvang hende til at arbejde for brød, lærte selve livet hende at elske de arbejdende klasser.

Hvordan kjærligheden til de trængende undfangede ideen til folkekjøkkeneres oprettelse, og hvordan hendes plan i midten af seksti-aarene kom til udførelse, er allerede antydet. Skjønt dette foretagende i høj grad lagde beslag paa hendes kræfter, havde hun imidlertid ingen lyst til hermed at slaa sig til ro.

Hun ynkedes over de mange børn, hvis forældre hverken kunde afse tid eller penge til deres pleie, og som mod betaling overgav de stakkels smaa til samvittighedsløse mennesker, der vanskjøttede dem.

For at modarbejde disse saakaldte „engle-

und die Schule“ og „Friedrich Pröbel. Sein Leben und Wirken, seine pädagogische und sociale Bedeutung.“ (Berlin 1883.)

fabrikanter* forførdelige indflydelse, stiftede hun 1868 en forening til smaa børns beskyttelse. Foreningen har i aarenes løb reddet tusinder af børn fra elendighed, og opviser fremdeles vel-signelsesrige resultater.

Det følgende aar gav hun stødet til en friskole for arbejdersker, og omtrent samtidig stiftede hun et gymnasium for unge piger, hvor hun underviste i flere fag.

Dette gymnasium, der efter fem aars bestaaen gik ind, er senere bleven afløst af det bekjendte Victoria-lyceum; men ogsaa for nutiden har det sin store betydning, da det kan betragtes som et første forsøg paa at bane kvinden vei til Tysklands universiteter.

III.

I krigsaarene 1870—71 fik fru Morgenstern leilighed til at vise sin opofrende menneskekjærlighed fra en ny side.

Hun havde hørt, at soldaterne under tidligere krige havde maattet lide sult og nød; og ved at organisere folkekjøkkenerne havde hun erhvervet sig grundig kjendskab til tilberedelsen af masse-maaltider.

Da igjen truende krigsrygter satte gemytterne i bevægelse, skrev hun til krigsministeren:

„Det vilde være mig en inderlig glæde at bidrage til soldaternes forpleining og ofre fædrelandet de erfaringer, jeg har gjort i folkekjøkkenerne.“

Faa dage efter modtog hun et brev fra ministeriet, der foranledigede hende til at kjøre til den kongelige proviant-forvaltning. Her anmodede man hende om at overtage bespisningen af gennemreisende tropper. Man sikrede hende et beløb til at bestride udgifterne med, men overlod

hende forøvrigt alle arrangements, og udtalte kun ønsket om, at hun som ene ansvarhavende, vilde afslutte kontrakt med regjeringen.

Samme aften omsendte hun et cirkulære til de andre medlemmer af folkekjøkkenernes administration, hvori hun opfordrede dem til at bistaa ved arbeidet.

Hun fremhævede, at hun, saafremt der skulde blive overskud af de penge, regjeringen havde lovet, vilde anse det som pligt, at anvende disse i velgjørende øiemed.

De damer og herrer, hun havde henvendt sig til, var villige til at hjælpe, og den følgende aften kunde hun beverte 1250 soldater i den improviserede spisesal, hvortil man i hast havde omdannet en af jernbanens pakboder.

Dag og nat var hun nu i aktivitet, snart paa den ene station, snart paa den anden. Om at komme hjem og se sine børn var der næsten aldrig tale, og i løbet af den første maaned sov hun kun to nætter i sin egen seng.

Undertiden meldtes det forud, naar tropper kom: men ofte kom de uventet og midt om natten. Da maatte hun paa et kvarters tid skaffe mad og forfriskninger til flere tusinde.

Det beløb, fru Morgenstern modtog fra regjeringen, var langt fra tilstrækkeligt i forhold til, hvad hun ydede. Hun havde officielt overtaget forpligtelsen til at levere hver soldat kaffe, ris

og et halvt skaalpund kjød; men hun gav dem desuden øl, brød og cigarer.

En eftermiddag uddelte hun for egen regning 10,000 portioner til tropper, der opholdt sig i gaderne; og andre, som var vidne til hendes opofrelse, sendte hende penge og vin med bøn om, at hun vilde fordele alt efter bedste skjøn.

Da soldaterne drog ud, var alligevel hendes virksomhed intet i sammenligning med de kjærlighedstjenester, hun øvede under krigens senere gang.

Der var tider, hvor tog, overfyldte af saarede, ankom nat efter nat, ofte næsten samtidig paa flere stationer. Trods mørket og den kolde natteluft ilede hun da ud for at række de svageste en styrkedrik.

De, som kunde slæbe sig frem, gik ind i spisesalen, andre blev baarne derind af kamerater.

En pestagtig luft fyldte i saadanne timer rummet, og for at faa puste maatte man lade fløidørene aabne.

Længe manglede fru Morgenstern et særskilt lazareth, og bordene med medicin stod ved siden af bordene, hvor de øvrige sad og spiste.

Her, for alles øine, hjalp hun de ulykkelige, ofte halvnøgne, her vaskede hun dem og klædte dem paa. Hænder, hvor alle fingre var afskudte,

lemmer, splittede af granatstumper, gabende saar i hovedet, forbandt hun med en moders ømme omhyggelighed. Men medens hun vaskede og forbandt én, omringedes hun af ti andre, der skreg og raabte efter lindring, og med smertefyldte blikke rakte det saarede lem frem mod hende.

Tilsyneladende var kræfterne anspændte til det yderste, og dog ventede det værste hende. Thi efter at de, der vilde spise var blevne placerede ved bordene, skyndte hun sig ud i vaggonerne, hvor de haardst saarede, de, som ikke kunde transporteres ind, laa udstrakte paa fugtigt, ofte blodigt straa.

Hun klatrede fra vogn til vogn med vin, bandager og charpie, ikke agtende paa om det var landsmænd, franske eller afrikanere, hun ydede hjælpen. Og medens hun knælede ned og forbandt hver enkelt, fulgtes hun af taknemmelige ord og blikke.

Selv de vildeste turkos strakte hænderne ud mod hende og mumlede: „Charitable maman, charitable maman“!

Alene villiekraften holdt hende oppe. Hendes legeme syntes at maatte falde sammen under disse mangehaande arbeider og sindsbevægelser, og ofte var hun nærved at besvime af overanstrengelse.

Dagarbeidet var uhyre strengt, manglen paa

nattesøvn trættede, og paa stationen havde hun ikke en hvileplads for sig selv. De fleste nætter maatte hun nøie sig med et par timers ro i et lidet rum, hvor flesket opbevaredes; nogle tilbragte hun siddende paa en salt- eller ærtesæk i spisekammeret, andre i en tilfældigvis tom jernbanevogn ude paa marken.

I sin bog „Folkekjøkkenerne“, hvori hun giver en livfuld beskrivelse af oplevelser i krigstiden, skildrer hun bl. a. under titlen „Franske krigsfanger“ en episode, som jeg — til nærmere belysning af situationen — vil tillade mig at hidsætte ¹⁾:

„En dag udbredtes det rygte i byen, at der vilde komme 2500 krigsfanger, hvoriblandt 250 officerer. Snart var gaardspladsen saavel som vor spisesal beleiret af en slig menneskemængde, at det neppe var os muligt at komme ind og ud. Skjønt holdte tilbage af politibetjente, vagtmænd og soldater, fandt flere og flere anledning til at trænge ind til os.

Mængden voksede i foruroligende grad, da piben endelig forkyndte toget, som stansede paa den smale perron tæt foran vor bygning. Blandt dem, der ventede i største spænding, var damer og herrer af det høieste aristokrati, overhoveder for embedsstanden og mange professorer og

¹⁾ „Die Volksküchen“. (S 101—104.)

kunstnere; men ogsaa de stod indeklemte uden at kunne komme hverken frem eller tilbage.

Da franskmændene blev førte ud af vognene, hvor de havde siddet sammenpakkede, herskede der en luft i salen, saa vi næsten ikke kunde aande. I et rum, hvor der neppe var plads for 2000 mennesker, befandt der sig henved 6000. Kun med uendelig møie var vi istand til at opretholde ordenen, medens vi betjente dem. Det var et held, at hvert bord havde bestemte damer og herrer, som fordelte portionerne uden at lade sig anfegte af stød og af mængdens larm.

I mellemtiden gjaldt det at bistaa de ulykkelige, der forsmægtende og døende laa ude i vognene. For at bringe én af dem et glas vand, han havde forlangt, banede jeg mig vei over de borde, ved hvilke fangerne sad.

Pludselig blev der blæst til afmarsch, og nu opstod en saadan trængsel blandt folkene, der strømmede frem og tilbage, at jeg vilde været i fare for at trykkes ihjel, om ikke to redningsmænd havde grebet mine hænder og trukket mig afsted med sig; thi paa et tilbage var ikke mere at tænke.

Trængte ud paa den smale perron stod vi indeklemte mellem de bortdragende franskmænd og vore soldater, der stod i geled og holdt det nysgjerrige publikum borte med bajonetter.

Pludselig slap herrerne mine hænder; tjene-

stepligt kaldte dem frem til toget, hvor der var uorden. Og nu stod jeg, den eneste kvinde, forladt og værgeløs, stødt og trykket fra alle sider.

Forbidragende franskmænd raabte til mig: „*Mon Dieu, comme vous êtes en danger, madame, nous voulions bien vous en délivrer,*“ medens jeg forgjeves bønfuldt vore egne soldater om hjælp. Adlydende den jernfaste militær-disciplin raabte de til mig: „Umuligt at lade Dem komme igjennem“!

Foran blev der i dette øieblik livlig bevægelse, hvorved strømmen, og jeg med den, reves frem, ned ad trappen og henimod den tildækkede perron.

Pludselig faldt en sterk styrtregn ned over hele det groteske skuespil.

Som truffet af en lynstraale blev jeg staaende lænet mod en stolpe, medens franskmændene puffedes ind i vaggonerne, og den fremdeles ufornuftig paatrængende folkemasse sloges tilbage med kolbestød.

Et minut i forveien havde jeg været feberhed. Nu rystede mine lemmer af frost; thi den voldsomme regn gjennemblødte mig lige til skindet.

I høieste angst bad jeg soldaterne løfte mig over rækverket, da det var umuligt for mig at naa trappen.

„Vi tør ikke sætte vore geværer ned“, var det stadige svar. Endelig banede en medlidende borger sig igjennem og løftede mig op paa en smal plads, hvor henved tyve mennesker stod trykkede ind paa hverandre, og hvor jeg, bøiet ud over rækverket, neppe formaaede at puste.

Pludselig hørtes skrig. De tæt sammenstuede mennesker havde slaaet en dør ind, der befandt sig bag os. Denne aabnedes, de indtrængende stødtes tilbage og ned ad trappen. Men jeg blev herved sat istand til at træde ind. Jeg befandt mig i politibetjentenes vagtstue. Det var i den yderste ende af vor bygning.

Lovens folk betragtede mig forundret, medens de viste mig den nærmeste vei til min afdeling. Uden at blive bemærket i trængselen ilede jeg, neppe mig selv mægtig, gjennem bygningens lange gange.

Endelig fik frøken Therese D. se mig. Hun kjendte mig næsten ikke igjen, og fulgte forfærdet med ind i spisekammeret, hvor hun tørrede mig og klædte mig om.

Forstyrrelsen var saa almindelig, at ingen havde øie for min skrækkelige tilstand. Selv troede jeg at kunne overvinde den og satte mig ved bordet for at uddele ordrer til den følgende dag. Endelig svigtede de sidste kræfter, og jeg maatte om natten kjøres til mit hjem.

Men medens alle mente, at dette anfald mindst vilde have en nervefeber til følge, viste jeg mig til almindelig forbauselse kl. 6 næste morgen atter paa stationen for at dele besvær og arbeide med de andre.* —

Theodor Morgenstern, der trolig hjalp sin hustru, blev i vinterens løb angrebet af typhus, som i flere maaneder fængslede ham til værelset, og fru Morgenstern paadrog sig en blodforgiftning i fingeren; hun bragtes til hospitalet, hvor saaret i sidste øieblik blev rensat.

Ud paa høsten begyndte hendes hjælpemidler at slippe op. Tilsidst manglede hun medicin og bandager. Hun havde heller ikke madratter, hvorpaa de saarede kunde hvile, men maatte forbinde dem, medens de laa paa det haarde gulv.

Da henvendte hun sig endelig til keiserinden og bad om hjælp til at oprette et lazareth. Hendes forstyrrede udseende efter rækker af skrækkelige nætter og dage var lige saa overbevissende som hendes beskrivelse af elendigheden, og hjælpen udeblev ikke. Et i nærheden liggende godsrum indrettedes til sygesal. Hun forsynedes med medicin, vin til de syge og hvad andet hun trængte. Et par unge læger tilbød frivillig at bistaa hende. Og hele vinteren igjennem kunde hun nu fortsætte det opofrende arbeide i fædre-

landets og menneskekjærlighedens tjeneste, som hun havde paabegyndt, da de første saarede vendte tilbage fra krigsskuepladsen, og som først fandt sin afslutning, da hun hilsede de sidste, hjemvendende tropper.

IV.

Det ligger nær at antage, at fru Morgenstern efter fredslutningen mødte den alsidigste beundring for sine opofrelser; dog var dette langt fra tilfældet.

I anerkjendelse af hendes fortjenstfulde virken dekoreredes hun med keiserinde Augustas guldmedalje, og hun udmerkedes desforuden med fortjenstkorset.

Men i sin inderlige godhed vilde hun, at de, der havde bistaaet hende, skulde belønnes som hun, og paa hendes forbøn dekorerede keiserinden flere af hendes hjælperinder med medaljer.

Herover blev de øvrige, der havde været beskjæftigede paa stationerne, højlig fornærmede.

De fandt det naturligvis rigtigt, at hun hædredes, som havde været sjælen i det hele foretagende. Men skulde fruene A., B. og C. have medaljen, maatte ogsaa fruene D., E., F., og alle de andre have den; og vreden over den formentlige tilsidesættelse gik ud over fru Mor-

genstern, der, som de udtrykte sig, „maatte kunnet hindre en slig uretfærdighed.“

Krigsfangernes fattigdom og nød havde rørt hende dybt. Hun havde ikke kunnet bære det over sit hjerte at behandle dem anderledes end sine landsmænd. Derfor bebreidede man hende nu, at hun havde foretrukket de franske.

Hun og hendes mand havde intet offer skyet for at forfriske tropperne. For egen regning havde de bespist 30,000 soldater. Hundreder af tusinde havde faaet øl, vin, cigarer og klædningsstykker, dels indkjøbte af fru Morgenstern, dels efter hendes opfordring tilstillet hende til fordeling. De havde hverken frygtet smitsomme sygdomme eller synet af de værste saar, hverken ladet sig skræmme af soldaters raahed eller officers overlegne ord og miner. Til løn for alt dette hed det, at fru Morgensterns regnskaber ikke var blevne førte nøiagtig, og man tilføiede, at hun og hendes mand havde gjort en god forretning under krigen.

Skjønt hun ikke forblev i uvidenhed herom, var disse og lignende udtalelser ikke istand til at svække hendes virksomhedstrang. Allevegne stillede man desuden krav til hende: man trængte til hendes arbejdskraft, hendes offervillie og hendes freidige mod.

Folkekjøkkenet, den institution, for hvilken hun har høstet den mest ubetingede og den

mest udelte taknemmelighed, gik atter en vanskelig tid imøde.

Prisen paa levnetsmidler steg, og for at tiltvinge sig en høiere leie opsagde flere huseiere lokalerne. Da man ikke kunde imødekomme deres urimelige fordringer, maatte et par kjøkkener foreløbig nedlægges, andre flyttes, og den opsparede kapital opbrugtes.

Endelig saa man sig nødsaget til at forhøie betalingen for portionerne. Men skjønt arbejds-lønnen dengang var større end før og senere, skaffede dette stifterinden og opsynsdamerne mange ubehageligheder.

Flere dage itræk styrtede kvinder under vilde hyl ind i kjøkkenerne, skreg at bestyrelsen berigede sig paa de ubemidlede bekostning og truede med at prygle fru Morgenstern.

Nu havde den lille energiske dame ofte nok vist personligt mod; men at indlade sig i nævekamp med disse furier syntes hende mindre indbydende. Hun flygtede ind bag buffeten, kvinderne fulgte efter; og hun maatte skyndsomt trække sig tilbage til spisekammeret, hvor hun holdt sig skjult, indtil den rasende hob under raab og trusler havde forladt lokalet.

Arbejderbefolkningens utilfredshed var dog kun forbigaaende og, som tidligere fremhævet, oprettedes stadig nye kjøkkener.

Ved foredrag og skrifter gav fru Morgenstern

i sytti-aarene stødet til, at der ogsaa stiftedes folkekjøkken-foreninger i Hamburg, Breslau, Warschau, Bremen, Nürnberg, Stutgard og Wien, og i adskillige af de byer, hvor hun talte, opflammede hun de tilstedeværende saa, at der øieblikkelig tegnedes store summer som grundfond.

Høsten 1873 holdt hun paa raadhuset i Berlin et foredrag over emnet: „Ved hvilke midler kan husmødre i forening modarbejde prisernes vedholdende og vilkaarlige stigen?“

Foredraget, der havde samlet saa mange tilhørere, salen kunde rumme, blev af stor betydning for fru Morgenstern; det foranledigede nemlig stiftelsen af „den tyske husmoderforening“, og denne forening optog ikke alene i uforholdsmæssig grad hendes tid, men den ledede hendes virken delvis ind i nye spor.

Hun frabad sig æren af at vælges til præsident. Men herom vilde de fire tusinde husmødre, som ved denne leilighed sluttede sig om hende, aldeles intet høre, og mod sin villie maatte hun overtage forretningsførelsen, der var meget ansvarsfuld; thi foreningens maal var ved fællesindkjøb at skaffe varer billigere, end kjøbmændene leverede dem.

Med sin sædvanlige iver og varme ofrede hun atter her alle kræfter, og det lykkedes hende at knytte flere humane indretninger til foreningen. Blandt disse kan nævnes en koge-

skole, hvor hun i mere end tolv aar uden godtgjørelse har givet den theoretiske undervisning, et fæstekontor, hvor de mange, der finder stillinger, intet har at betale, en understøttelseskasse for aldrende tjenestefolk samt en aarlig præmiefordeling for lang og tro tjeneste.

Fru Morgensterns begavelse havde altid gaaet i praktisk retning. Nu begyndte hun mere og mere at gaa op i studiet af husholdningslære og kogekunst. Hun skrev bøger om den menneskelige ernæring og om sundhedspleien; og hun udarbejdede en universal-kogebog, der, foruden 2300 opskrifter paa de i forekjellige lande brugelige retter, indeholder afhandlinger om næringsmidlernes værdi, en nøiagtig anvisning til køkkenets og spisekammerets indretning etc. etc.

Samtidig grundede hun „den tyske husmodertidende“ (Die deutsche Hausfrauenzeitung), et af Tysklands mest udbredte kvindeblade, som hun har redigeret siden dets stiftelse.

Men ved siden af alt dette arbejde fandt hun tid til at holde foredrag over mange forskellige emner og paa mange forskellige steder.

Den tyske kvindeforenings præsident, forfatterinden Louise Otto-Peters *) havde i 1869 besøgt

*) Louise Otto-Peters' biografi saavel som en nærmere omtale af den almindelige tyske kvindeforening findes i „Kvindebevægelsen“ af Clara Tschudi. Side 20—24 (Kristiania 1885).

fru Morgenstern og opmuntret hende til at tage del i emancipationsbestræbelserne. Faa aar senere fulgte hun opfordringen. Hun indmeldte sig i nævnte forening, blev medlem af bestyrelsen og kom ogsaa her til at spille en fremragende rolle.

I den første tid betragtede hun kvindespørgsmaalet udelukkende fra et praktisk standpunkt, og at fremhjelpe sit kjøns økonomiske uafhængighed var hendes yndlingstanke.

Men efterhvert som hun traadte i nærmere forbindelse med de øvrige bestyrelsesmedlemmer, forandredes hendes anskuelse, og hun blev en ivrig medkjæmperinde for sagens forskjellige sider.

Indtil den seneste tid har hun regelmæssig besøgt de aarlige kvinde-kongresser, som afholdes i tyske byer, og hendes sprudlende liv, hendes paa én gang energiske og behagelige fremtræden, undlader aldrig at bringe en frisk strømning ind i møderne.

Med rette har hun erhvervet sig et navn som udmerket talerinde. Læser man hendes foredrag, er de klare og fra formens side fint udarbejdede, men hverken saa indtagende eller saa overbevisende, som naar hun selv læser dem op. Ser man hende derimod paa talerstolen, hører man hendes dybtføjte ord, da forstaar man straks, at hun eier en mægtig evne til at vække og begeistre. Hendes organ er ikke

sterkt, men blødt og vellydende. Hendes tale aander overbevisning, sandhedskjærlighed og humanitet. Man føler, hun har noget at sige, der ligger hende paa hjertet; og hun interesserer sig saa levende for sit emne, at det falder hende let at interessere andre, let at varme dem for de idéer, hun bærer frem.

V.

Ved sin begavelse og det held, der gjennem aar fulgte hendes planer, havde Lina Morgenstern endelig skaffet sig en anset og indflydelsesrig stilling.

Keiserinden hædrede hende med sit venskab, mange af Tysklands fremragende mænd og kvinder søgte hende, pengearistokratiet understøttede hendes stiftelser, middelstanden beundrede hendes energi og de ubemidlede nævnte hendes navn med taknemmelighed.

Naturligvis manglede det ikke paa nuller og ubetydeligheder, som — figurlig talt — bar hendes slæb, naar hoffet lod sine naadestraaler skinne paa hende, eller paa snyltegjester, der begjærlig mættede sig ved hendes altid aabne bord. Men paa den anden side manglede der heller ikke smaa ærgjerrigheder, der misundte hende fremgangen, og allermindst manglede hun fiender, som, lurende i sine mørke kroge, stod

rede til at kaste sig over hende ved det første tegn paa, at stemningen forandrede.

Aar maatte de vente. Hendes foretagender havde en saa sterk medbør, at end ikke misundelsen aabent vovede at udstrø sin giftige sæd.

Leiligheden til at styrte hende skulde imidlertid ikke udeblive: Husmoderforeningen, hvis betydning de første fem, seks aar havde vokset, vakte handelsmændenes voldsomme forbitrelse; thi for at konkurrere med denne blev de tvungne til at nedsætte sine priser. Men de store afstande hindrede mange familier fra regelmæssig at hente sine varer i foreningens udsalgssted; eftersom butikpriserne virkelig blev lavere, aftog derfor søgningen, og foreningen truedes med opløsning.

Stifterinden, der nødig vilde se sit aarelange arbejde tilintetgjort uden et forsøg paa at holde det oppe, overtog saa udsalget for egen regning og risiko.

Dette var i begyndelsen af otti-aarene.

Da bragte man hende en dag et smædeskrift, betitlet „Lina Morgenstern“ og forfattet af en dame, som ikke længe iforveien forgjeves havde gjort sig umage for at opnaa hendes bistand.

Bogen var fyldt af løgne; og blandt de afskyelige beskyldninger, der udslyngedes mod hende, kan nævnes, at forfatterinden end ikke blue-des ved at berette, at maden, der udleveredes fra folkekjøkkenerne, var fordærvet.

Fru Morgensterns egen gode bevidsthed kunde hjulpet hende til med let sind at bære den mistro, som gjennem hin brochure fandt vei til forskjellige kredse. Trods tidligere forfølgelser havde hun imidlertid været altfor tillidsfuld og godtroende. Hun havde overalt ment sig omgivet af venner; angrebet forekom hende derfor ikke alene umotiveret, men saa ubegribeligt, at hun rent tabte fatningen.

Offentlig at modbevise beskyldningen vilde været en let sag for hende. Men hun taug; og fordi hun stiltiende bar miskjendelsen, smertede den hende dobbelt.

En række forfølgelser fulgte.

Dels paa grund af manglende tilslutning, dels fordi fru Morgenstern, optaget som hun var af andre gjøremaal, maatte overlade foreningens forretningsførelse til sin mand, der ikke forstod sig paa sagen, tabte hun penge, leverandører bedrog hende; og endelig maatte boet overgives til skifteretten.

Nu først viste det sig, hvor ene hun i virkeligheden stod. Af foreningens fire tusinde medlemmer skilte de fleste sig fra hende. Men kreditorerne stormede ind, og følgende de vink, som i det ovennævnte skrift var givne dem i hænde, benyttede smudspressen den gunstige leilighed til at udbrede ondskafulde rygter om hendes private liv og hendes offentlige virken.

De vovede endog at paastaa, at summer, man i veldædigt øiemed havde anbetroet hende, var stukne til side og forbrugte af hende selv.

Det er overflødigt at tilføie, at en slig mistanke savnede al grund; thi hvad onde tunger end har paastaaet, har hun aldrig beriget sig, og dersom en bebreidelse tør rettes mod fru Morgenstern, er det ikke den, at hun har tænkt paa sig selv, men den, at hun har tænkt for meget paa almenheden og derover tilsidesat deres interesser, som staar hende nærmest.

For første gang holdt modet paa at svigte hende, og hendes energi syntes pludselig at være flygtet bort. Da hun indfandt sig i det møde, der var sammenkaldt af kreditorer og medlemmer af foreninger, hun havde grundet, var hun bleg som døden og ikke i stand til at sige et ord.

Men andre talte for hende. En af kvindernes mest uforfærdede talsmænd, frøken Johanne Fredrikke Wecker fra Frankfurt, var reist til Berlin i anledning af forsamlingen og havde opkjøbt fordringer paa boet.

I varme ord viste hun de tilstedeværende det uretfærdige i de forfølgelser, fru Morgenstern maatte lide; hun lagde dem paa hjertet ikke at glemme hendes store fortjenester, men i modgangen at huske, hvor meget denne kvinde før havde ofret for andre.

Hun sluttede med at sønderrive gjældsbeviserne, hun holdt i haanden og opfordrede de øvrige til at følge hendes eksempel.

Hendes optræden gjorde adskillig virkning. Men ved siden af enkeltes velvillie viste der sig fremdeles megen uvillie og ligegyldighed, og fru Morgensterns affærer blev ikke ordnede.

Udklækket af misundelse, baaret videre af onde og letsindige tunger, voksede bagtalelsen istedetfor at forstumme.

Endelig blev maalet for fuldt. Lidelserne havde gjort fru Morgenstern træt, og forfølgelsen havde rammet haardt; men lidt af sin gamle villiekraft havde hun tilbage. Hun tog en rask beslutning og lod den redaktør stille for retten, som mest havde tilsmudset hendes rygte. En langvarig proces udspandt sig, som hun selvfølgelig vandt, og aviserne maatte tilbagekalde sine ord.

Imidlertid var husmoder-tidenden, hun længe havde udgivet, det eneste, hun saa sig istand til at beholde efter falitten; og med dette blad, der tidligere neppe havde dækket sine omkostninger, skulde hun ernære sig og sin talrige familie.

Unegtelig var det tungt, at hun, der havde anvendt sin energi til at afværge savn og nød fra fremmede, nu, alderen nærmede sig, maatte anstrenge de svindende kræfter for at skaffe det nødtørftige til sine egne. Dog tabte hun ikke

modet. Hendes ufortrødne arbeide lykkedes det at forøge bladets abbonnent-antal til det dobbelte, og hendes seneste skrifter viser, at hendes aand er lige saa frisk som før.

Heller ikke kjærligheden til sine medmennesker har hun tabt. Miskjendelsen har hos hende ikke avlet bitterhed, forfølgelsen ikke mistro; at tilgive alt og tro alle vel, er træk i hendes karakter, som ingen modgang vil være istand til at udviske.

Og som for at give hende erstatning for, at de mange middelmaadigheder har vendt hende ryggen, har skjebnen bevaret hende én veninde, hvis tillid har baaret over mange bekymringer, en veninde, som ikke alene har havt mod til at støtte hende i ulykken, men som ogsaa har magten: Keiserinde Augusta har gjennem alle omskiftelser fulgt hende med næsten søsterlig deltagelse; hun har ikke ladet det bero med venlige og nedladende ord, men givet de haandgribeligste beviser paa sin sympati.

Da det ovennævnte smædeskrift 1881 offentliggjordes, modtog keiserinden underretning derom. Men istedetfor, som mange andre, at lade sig paavirke af det hadefulde udbrud, sendte hun fru Morgenstern en elskværdig haandskrivelse og anmeldte sit besøg i et af folkekjøkkenerne til den følgende dag. Ved denne leilighed viste hun sig venligere mod stifterinden end nogensinde

før, og ganske kort tid efter sendte hun hende et værdifuldt smykke til erindring.

Da økonomiske vanskeligheder begyndte at strømme ind paa fru Morgenstern, fik hun en meget betydelig sum fra keiserinden. Pengene var ledsagede af et i hjertelige udtryk affattet brev, hvori hendes høje veninde udtaler, at hun med beklagelse har hørt om de uheld, der har rammet hende og — istedelfor den julepresent hun havde tiltænkt hende — beder hende modtage medfølgende pengegave, som hun muligens nu kan faa brug for.

Og hun har gjort endnu mere: Da fru Morgenstern efter fallitten vilde trække sig tilbage fra folkekjøkkenernes administration, sendte keiserinden — skjønt syg og fraværende fra hovedstaden — en skrivelse til foreningen, hvori hun ytrer det bestemte ønske om, at man vil bede fru Morgenstern om at forblive i sin stilling. Paa grund heraf saa medlemmerne sig foranledigede til indestændig at anmode stifterinden om at beholde pladsen som deres præsident; og de sidste rester af husmoder-foreningen, der havde sluttet sig sammen om at opretholde kogeskolen og de velgørende anstalter, bad hende ligeledes vedblivende at lede deres forening.

Men bekymringer og overanstrengt arbejde havde nedbrudt hendes sundhed. Kun med besvær formaaede hun at redigere sit blad, og

„Vor tids kvindebestræbelser“, ¹⁾ et verk, der er samlet med uendelig flid, men som langt fra har skaffet hende det ventede udbytte, røvede hendes sidste kræfter.

Hun angrebes vinteren 1885—86 af en heftig lungesygdom. Og da bedring ikke indtraadte, frygtede lægen for tæring. Hendes familie var utrøstelig. Selv havde hun kun det ønske at komme bort fra Berlin og faa hvile ud.

Ogsaa dette blev opfyldt ved keiserindens bistand. Hun sendte et større beløb med bøn om, at fru Morgenstern vilde benytte det til et ophold i Italien.

Sydens milde klima gjorde den ønskede virkning. Da hun ud paa sommeren vendte tilbage, var hun styrket og rede til at arbeide paanyt. —

Ved siden af keiserindens venskab, har et lykkeligt familieliv lindret de saar, der er blevne hende tilføiede ude i offentligheden. Hendes mand og hendes fem begavede og elskværdige børn kappes i hjemmet om at bære hende paa hænderne.

Hendes dør staar ikke længer aaben for alle, som den gjorde i hendes velmagtsdage, men en

¹⁾ „Die Frauenbestrebungen unserer Zeit“. Allgemeiner Frauenkalender. (Berlin 1885. 86. 87.)

liden kreds, der deler hendes interesser, samles endnu ofte i hendes venlige stue.

Dagen er viet arbeidet, men aftenerne tilhører hendes familie og hendes venner; da glemmer hun for en stund sorger, overanstrengelse og bagtalelse, og hengiver sig til glæden over samværet med dem, som forstaar hende og som hun har kjær.

I saadanne timer læser man i hendes blik, at ingen modstand helt har brudt hendes kraft, ingen forfølgelse kuert hendes virkelyst, og at hun, trods alt, er en meget lykkelig kvinde.

Lykkelig, fordi hun i vor egoistiske, uroligt higende tid, har eiet kjærlighed nok til at arbejde for de smaa i samfundet. Lykkelig, fordi hun, ved siden af sin genialitet til at udkaste planer, har været i besiddelse af styrken til at udføre dem. Og lykkelig fremforalt, fordi hun endnu har en plet — hjemmet — hvor hun kan lukke forfølgerne ude, men aabne for dem, der elsker hende for hendes opofrelser, beundrer hende for hendes mod, og ser op til hende som en kvinde, der hverken kjender falskhed eller sneverhjetethed, og som aldrig af menneskefrygt har ladet sig skræmme bort fra et ærligt forsæt.

III.

Gertrud Guillaume-Schack.

I.

Jeg kjæmper helt foruden had;
det, som jeg elsker, gjør mig glad,
skjønt varm og vred tillige.

Giv saa igjen lidt hjertelag
til den, som bare mente sag.

(Bjørnstjerne Bjørnson.)

Blandt de ikke faatallige kvinder, der i løbet af det sidste aarti er fremtraadte som talsmænd for sine søstres sag, indtager fru Gertrud Guillaume, født grevinde af Schack-Wittenau, en fremragende plads.

Hun har nemlig ikke alene med utrættelig opofrelse fortsat det verk til sædelighedens fremme, der er paabegyndt af Josephine Butler, men hun har tillige varmt kjæmpet for arbeiderskens ret; endelig er denne ihærdige og uforfærdede dame den første, som i sit fødeland med energi har fremholdt kvindens berettigelse til del i statsstyrelsen.

Hendes liv har været rigt paa miskjendelse og forfølgelser, men fattigt paa taknemmelighed og anerkjendelse. Hun er bleven haanet og spottet. Man har afbrudt hendes foredrag, opløst hendes forsamlinger, beslaglagt hendes presseorgan; ja, for at sætte kronen paa dette forfølgelsesverk har man udvist hende fra det land, hun viede sine rige evner, sin kraft og sin begeistring.

Og dog har hun i faa aar udrettet mere end sit fødelands øvrige forkjæmperinder tilsammen: Hun har vakt det tyske samfunds bevidsthed om, at kvindebevægelsen hverken kan neddysses eller bortræsoneres, men at den atter og atter maa reise sig og sluttelig vil finde vei, lige saa vel til rigmandens hustru og datter, som til fabrikgigens og syerskens fattige hjem.

Skjønt født og opvokset i en af Tysklands aristokratiske adelsslegter, har hun i de kjæmpendes rækker stillet sig side om side med den ringeste arbeiderske; og har hun ikke altid været heldig i valget af sine midler, fortjener hun ikke desto mindre tak og ære, fordi hun saa bestemt har blottet de sociale løgne, saa modig kjæmpet for ret og sandhed og saa ufortrødent arbeidet for de undertryktes sag.

Gertrud Guillaume-Schack er en forholdsvis ung dame; hun er født den niende november

1845 paa godset Uschütz i Schlesien. Af otte søskende er hun den femte i rækken.

Hendes fader, grev Schack, en fordomsfri og klog mand, har øvet stor indflydelse paa sin begavede datter. „Frihed i tanke, frihed i bevægelse“ var hans opdragelses-princip: og medens han bar omsorg for, at hendes evner udvikledes, tillod han hende uhindret at streife om i skov og paa markerne, at besøge godsfolkenes boliger og at lege med arbeidernes børn.

Da Gertrud havde fyldt sit syttende aar, fratlyttede forældrene sit gods og købte en villa i Beuthen (Nedre Schlesien), hvor de fremdeles er bosiddende. En søster af hendes fader sendte hende paa dette tidspunkt en anmodning om at besøge sig. Hun fulgte opfordringen og blev snart uundværlig for denne paa grund af sin hjælpsomhed, munterhed og elskværdighed.

Ti ungdomsaar tilbragte hun som en streng tantes trøst og støtte, en sygelig onkels utrættelige pleierske og som den solstraale, der oplivede det ensomme slot. Hun lærte at elske de hende paalagte pligter, og i opofrelsen for andre, at glemme sig selv. Disse aar gav hende styrken til senere at holde ud, naar hun for sine bestræbelser hverken høstede anerkjendelse, tak eller opmuntring.

Først da hendes onkel døde, forlod hun dette sit andet hjem. Hun var i en pekuniær

uafhængig stilling. Men hendes helbred var bleven svækket, medens hun pleiede sin syge slegtning, og hun besluttede derfor at reise til syden for at gjenvinde sine kræfter.

Høsten 1873 tog hun bolig i Neuf-Châtel.

Livet i Schweiz, naturen og befolkningen tiltalte hende i høj grad, og upaatvivlelig har hendes fleraarige ophold i den lille republik ikke alene styrket hendes helbred, men beriget hendes aand og indgydt hende en levende interesse for de sociale tilstande.

Selv siger hun i et brev: „I mine forældres hus tror jeg allerede, mine øine begyndte at aabnes for arbeiderskens sørgelige stilling. Men ret at se lærte jeg først i aarene 1874—75 i Schweiz.“

1876 blev hun end fastere knyttet til dette land, idet hun ægtede schweizeren Guillaume, en kunstner, i hvis forældres hus hun længre tid havde boet.

De nygifte flyttede til Paris. Men her viste det sig, at hendes mand baade manglede villien og evnen til at berede hende et sorgfrit hjem, og at han ikke engang havde til hensigt at give afkald paa letsindige ungarlsvaner. Fru Guillaume saa sig nødsaget til at forlange skilsmisse; og den kortvarige, intet mindre end lykkelige forbindelse, løstes efter neppe et aars samliv.

I Paris, hvor hun forblev efter skilsmissens

fuldbyrdelse, traf hun den schweizerske sjælesørger, professor Aimé Humbert, en bekjendt, ivrig arbeider i sædelighedens tjeneste.¹⁾

Han opfordrede hende til at bivaane et møde i det britisk-kontinentale forbunds pariser-afdeling, hvor Josephine Butler skulde optræde som talerinde.

Gertrud besøgte forsamlingen og saa for første gang den kvinde, hvis berømte bog, „En røst i ørkenen“, gav stødet til bevægelsen for sædelighedens fremme, og hvis moralske mod og dybe religiøse begeistring nævnes med ærefrygt over hele den civiliserede verden.

Hendes personlighed ikke mindre end den gribende fremstilling gjorde et mægtigt indtryk.

Som en uafviselig pligt trængte det ind paa fru Guillaume, at den ager, det var hende forbeholdt at dyrke, nu laa foran hende, og i sit stille sind lovede hun at blive mrs. Butler en trofast medarbeider.

Paa tanken fulgte handling. Hun indmeldte sig i sædelighedsforeningen, og fast besluttet paa at ofre sit liv for denne sag besøgte hun pest-

¹⁾ Aimé Humbert er udgiver og hovedredaktør af „Le bulletin continental“, central-organet for det vidt forgrenede „Britisk-kontinentale forbund“, hvis maal er at virke for sædelighedsspørgsmaalet i almindelighed, samt for ophævelsen af den lovbeskyttede prostitution i særdeleshed.

hulerne for at redde sine faldne søstre. Hun skyede intet middel, intet sted, ingen oplysning, — og hun fandt virkeligheden tusinde gange mere forfærdelig end de værste beskrivelser.

Samarbejdet mellem hende og Josephine Butler grundlagdes hin aften; og hvor forskellige de to kvinder end er, har deres venskab aldrig kunnet rokkes.

Skjønt lige fremragende, lige opofrende, lige uegennyttige, har de delvis valgt forskellige veie.

Den ældre forkjæmperinde ser i religionen det eneste middel til at ophjælpe sædeligheden; den yngre ønsker fremforalt at forbedre kvindens sociale stilling. Josephine er imidlertid den første til at anerkjende, hvor meget Gertrud har ofret for deres fælles sag; og selv om fru Guillaume ikke ganske deler dennes religiøse anskuelse, ser hun beundrende og ærbødig op til mrs. Butler. I forholdet til sin strengere veninde kan hun tilegne sig Bjørnsons ord:

„Jeg deler ei din tro, du sterke drømmer; —
det skiller ei, hvor aanden bærer bud.
Thi alt, som stort og ædelt om os strømmer,
det dyrker jeg, fordi jeg dyrker Gud.“ —

Sommeren 1878 vendte hun hjem fra Paris; januar 1879 reiste hun til Berlin for at virke for sagen, og i mai maaned holdt hun der sit første foredrag.

Inden hun traadte frem, havde hun paa det nøjeste undersøgt sædelighedstilstanden i Tyskland, studeret de statistiske saavel som de sanitære forhold, og med stort besvær skaffet sig oplysninger paa politistationerne. Hun kunde saaledes fremlægge beretninger og tal, der talte tydeligere end mange ord.

Foredraget forløb alligevel ubemærket. Ingen stemme løftede sig til modsigelse, men hun fandt heller ingen tilhængere; thi forsamlingsalen stod næsten tom.

Saa langt fra at denne ligegyldighed skrækkede hende tilbage, fordoblede den tvertimod hendes energi. Hun gik om til formaaende mænd og kvinder, tilhørende de forskjelligste partier, og opfordrede, ja tryglede dem om at støtte hendes bestræbelser.

Men den hjælp, hun fandt, var saare liden; og da hun den 14de mai 1880 i Berlins raadhusal anden gang fremtraadte for offentligheden, havde atter kun et mindre antal tilhørere indfundet sig.

Pressen havde dog sendt repræsentanter, og den følgende dag serverede aviserne forvanskede referater af hendes foredrag, som en lækkerbissen for sine sensationshungrige læseres ganer.¹⁾

¹⁾ Dette foredrag er senere udkommet under titlen: „Ein Wort zur Sittlichkeitsfrage“.

Hendes henvendelse blev gjort til gjenstand for latter; man haanede hendes bestræbelser og fandt neppe ord sterke nok til at dadle, at en ung dame, tilhørende en af Tysklands fornemste familier, offentlig talte om prostitutionen.

Det er forklarligt, at medlemmer af hendes familie var misfornøiede, og at endog hendes forældre rystede paa hovedet og udtalte ønsket om, at hun atter vilde komme hjem.

Ærbødig, men bestemt afslog hun at følge opfordringen; hun vilde gaa videre paa den vei, hun havde valgt, selv om veien gik gjennem tidsler og torne.

Hun forlod Berlin, reiste fra by til by, sammenkaldte møder for at vække sædelighedsfølelsen, og viste sig overalt som en utrættelig agitator for ophævelsen af den af staten billigede kvinde-undersøgelse.

Men hendes foredragsreiser var lidelsesreiser, og avisernes spot var kun begyndelsen til de forfølgelser, som forestod. I adskillige byer blev det hende forbudt at tale, andre steder negtede man hende lokale, og meget ofte blev hendes foredrag afbrudte.

Som et enkelt eksempel kan nævnes, at politiet i Darmstadt (d. 23de marts 1882) ikke blot sprængte en forsamling paa tre hundrede mennesker, der var komne for at høre hende, men stillede hende for retten og søgte at faa

hende straffet, fordi hun „havde talt over et upassende emne“.

Hun besvarede anklagen ved at lade det afbrudte foredrag offentliggjøre i sin helhed,¹⁾ samt udstedte en protest, hvori det bl. a. hedder:

„Usædeligt er det at lade de nuværende sociale skader bestaa, men ingensinde kan det blive usædeligt at paapege dem for at læge dem. — I den tyske kvindes navn protesterer jeg mod afbrydelsen af mit foredrag, fordi det er hendes pligt at indestaa for sædelighed og orden, og fordi prostitutionen, som en alvorlig fare for familiens lykke og folkets velfærd, truer det dyrebareste, hun eier. Endelig protesterer jeg i kvindens navn, fordi de nuværende tilstande er hende uværdige, idet de gjør hende til en bold for den letsindige mand.“

Da hun endelig den 25de april samme aar frikjendtes, betonedes dommeren, at hendes foredrag havde været holdt i en decent tone, og at hun, ved at ofre sig for sædelighedssagen, noksom havde bevist, at hendes stræben hviler paa overbevisning og alvor.

¹⁾ Trykt under titlen: „Ueber unsere sittlichen Bestrebungen und die Arbeiten des Britisch-kontinentalen und Allg. Bundes.“

II.

Hvor ivrig og ufortrøden fru Guillaume-Schack end var, brød forstaaelsen for sædelighedsspørgsmaalets vigtighed sig kun langsomt bane.

Vel havde hun ved sin hjemkomst fra Paris formaaet venner i Beuthen til under navnet „Det tyske kulturforbund“ at stifte en afdeling af den brittisk-kontinentale forening; men i den lille by var der liden anledning til at virke for hendes ideer.

Ligeledes havde hun ved praktiske forbedringer søgt at afvende faren for fald fra de fattige og ubeskyttede. Hun havde (1880) stiftet et hjem og en opdragelsesanstalt for løsladte, kvindelige straffefanger under attenaars-alderen, og hun havde stillet sig i spidsen for en sædelighedsforening, der i løbet af nogle aar har grundet et tjenestepigehjem og andre værdifulde indretninger.¹⁾ I det store taget mødte hendes stræben imidlertid liden forstaaelse.

¹⁾ Sidstnævnte forening ledes af den bekjendte forfatter, dr. Otto von Leixner.

Det var derfor en usigelig glæde for hende, da det 1883 i Berlin lykkedes hende at samle en kreds af damer om sig, der sluttede sig til „kulturforbundet“ og lovede at arbejde for udryddelsen af den lovbeskyttede usædelighed.

Hun forfattede en ansøgning til rigsdagen, hvori hun bønfuldt om ophævelse af politiundersøgelsen for prostituerede kvinder, og paa de møder foreningen foranstaltede, samlede hun underskrifter for ved en masse-henvendelse at bevise, at ophævelsen forlangtes af den offentlige mening.

Efter ikke at have talt i hovedstaden de sidste fire aar troede hun i 1884 øieblikket gunstigt.

I den mellemliggende tid havde hun opøvet sig som talerinde, og hun havde vundet et navn; thi man havde læst og hørt om de forfølgelser, hun havde været udsat for. Ved sin offervillighed og sin elskværdighed havde hun skaffet sig mange venner. Hun kunde derfor denne gang regne paa en større tilhørerkreds.

For tæt besatte bænke holdt hun et første foredrag, og dette vandt bifald. Man beundrede hendes mod, blev varm ved hendes veltalenhed, henreven af hendes begeistring.

Slag i slag sammenkaldte hun nu en række forsamlinger, og hver enkelt var besøgt til trængsel. Selv i pressens stemning var der skeet

et omslag. De samme organer, der tidligere havde overdænget hende med fornærmelser, udtalte sin høiagtelse for hendes person som for hendes virken, og fremragende geistlige erklærede sig enige med hende.

Ja, tilsyneladende havde den offentlige mening vendt sig til gunst for hende, tilsyneladende kunde hun regne paa et stort parti, der vilde støtte hende. Dog gik det langsomt med at samle underskrifter til den ansøgning, der skulde forelægges rigsdagen; de indretninger, hun stod i spidsen for, mødte anerkjendelse, men faa støttede dem med arbeide, endnu færre ydede pengemidler; og skjønt den unge frue ved sine glimrende talegaver og sin behagelige fremtræden, erobrede tilhørernes hjerter med storm, forstod hun, at den popularitet, hun vandt, mere gjaldt hendes personlighed end hendes sag.

Hvad brød hun sig om, at man tiljublede hende bifald? — Hendes person var hende ikke alene uvæsentlig, men hun har utallige gange ytret, at forfølgelser er hende ligegyldige, naar kun hendes sag vinder fremgang. Og medens hendes navn var paa alles læber, og man lydelig erklærede hende sin beundring, dreiede hendes tanker sig udelukkende om, hvad hun burde gjøre for at nærme sig sit maal.

Saa længe hun havde stridt for sædeligheden, ja, saa længe hun overhovedet havde tænkt over

de bestaaende tilstande, havde kvindens ligestillen med manden staaet for hende som det virksomste middel til samfundets vel.

Denne tanke havde været drivfjæren til hendes arbejde, og i sine foredrag havde hun altid paapeget sit kjøns uretfærdige stilling. Men nu saa hun klart, at vilde hun med udbytte kjæmpe for sædelighedssagen, maatte hun fremforalt rette blikket mod kvindens uheldige økonomiske forhold. Hun indsaa, at det i ni af ti tilfælde var kampen for brød, der trak hendes ulykkelige søstre ned i prostitutionens smuds.

Optaget af ønsket om sterkere at fremhæve arbejderskens krav, forlod hun Berlin og holdt i høstmaanederne ti foredrag i Elbing, Danzig og Königsberg.

I den første af disse byer blev hun modtaget med hjertelighed, og hun grundede atter en filialafdeling af „det tyske kulturforbund“. I Danzig samledes ligeledes talrige underskrifter til den henvendelse, der skulde oversendes rigsdagen.

Anderledes i Königsberg. Her mødte hendes foredrag modstand fra politipræsidentens side. For anden gang stilledes hun for retten, og hun nødsagedes til at tilbringe flere vintermaaneder i denne by.

Naturligvis frikjendtes hun. Men det ufri-

villige ophold i „den rene fornufts stad“ blev ikke uden indflydelse.

Som oven omtalt havde hun før henvendt sig til ledere af forskellige politiske partier; men hverken hos de liberale, de klerikale eller de konservative havde hun mødt andet end ligegyldighed. I Königsberg traf hun flere af socialdemokraternes førere, og hun fik pludselig et indblik i dette partis udbredelse og organisation. Hun saa, hvordan bønder, arbejdere og smaa borgere flokkedes om denne fane, og hvorledes der, midt i det ultra-konservative tyske rige, voksede en stormagt frem, som trods usansede forfølgelser intet syntes at tabe af sit mod.

Tilhængere af dette parti proklamerede kvindens ligeberettigelse i politisk og social henseende, og de erklærede uforbeholdent at ville virke for arbeidersken. Dette var jo netop hendes begjæring! Direkte at sætte sig i forbindelse med den arbejdende kvinde forekom hende som hovedmidlet til at føre sædelighedssagen fremad.

Et forslag i rigsdagen om at indskrænke det kvindelige fabrikarbejde truede paa den tid med at forværre den forud mislige situation. Ligeoverfor dette kunde fru Guillaume-Schack ikke længer tie. Hun reiste tilbage til Berlin og sammenkaldte (den 23de januar 1885) et møde, hvor hun i et længre foredrag udviklede, hvordan den foreliggende lov, der benævntes „Ar-

beiderbeskyttelse*, vilde blive til ubodelig skade for den arbejdende kvinde.

Hun belyste derpaa arbeiderskens sørgelige forhold og det uretfærdige lønningssystem og fremholdt, at hendes helbred under disse omstændigheder ufeilbarlig maatte blive ødelagt, og hun selv drives ned i den sump af usædelighed, der blev samfundets ødelæggelse.

Istedetfor at negte kvinden arbejde, vedblev fru Guillaume, burde man drage omsorg for, at hun lønnes i forhold til, hvad hun udrettede. Man paastod, at det var af sædelighedshensyn, man vilde jage hende bort fra fabrikerne; — men vilde man forbedre sædeligheden ved at støde hende ud paa gaden? —

Efter at have oplæst nogle af de lovparagrafer, der nærmest vedkom sagen, sluttede hun med at hævde, at naar man ved lovgivningen ingen hensyn tog til kvindens interesser, maatte hun tilkjæmpe sig stemmeret, selv vælge, selv skaffe sig del i statsstyrelsen.

Aldrig har hun maaske talt mere glimrende end hin aften, sikkert aldrig mere ildfuldt. Den overfyldte sal gjenlød af stormende bifaldraab.

Nu stod hun altsaa i arbeiderskernes midte, som leder af en bevægelse, der, vakt til live gennem hende, bredte sig med uventet magt.

De arbejdende kvinder flokkede sig om sin

modige forkjæmperinde og saa med sværmerisk beundring op til hende, dér, skjønt tilhørende en anden samfundsklasse, traadte ind i deres kreds saa beskeden og saa hjertevarm, saa opofrende og saa begejstret.

Og ligesom deres kjærlighed til hende voksede, blev hendes sympati for dem hver dag sterkere og sterkere.

I et brev til en veninde skriver hun:¹⁾

„Indtil det øieblik, da jeg traadte arbeidersken nær, har jeg næsten uden undtagelse gjort den erfaring, at personer jeg vilde støtte mig til under mit arbejde, faldt sammen, eller rettere sagt: meddelte mig, at de intet kunde gjøre.“

„Uden arbeidersken“, skriver hun ved en anden leilighed,²⁾ „kan vi ikke tænke at udrette det ringeste i rigsdagen. Jeg har nu kastet en bro over til hende, og jeg haaber at faa kraft til at bygge videre paa den.“ —

Efter den første forsamling fulgte en anden, tredie, fjerde og femte: alle var sterkt besøgte, og til en enkelt var der fremmødt over tusinde kvinder. Fru Guillaume talte aften efter aften, bestandig lige varmt, lige henreven af sin sag.

Om dagen beskjæftigede hun sig med at

¹⁾ D. 15de juni 1885.

²⁾ Med tanken paa sædelighedssagen.

organisere foreninger, der skulde varetage arbeiderskens økonomiske og sociale interesser; hun var hjælpsom mod hver især og havde omtanke for hver enkelt. Om aftenen holdt hun, som nævnt, sine foredrag, og natten benyttede hun til at skrive afhandlinger om kvindens stemmeret, der offentliggjordes i blade og tidskrifter og vakte levende opmærksomhed.

En længre artikel om dette emne¹⁾ slutter hun med følgende ord:

„Over hele Tyskland er en mægtig bevægelse vakt: Fra samfundets høieste til dets laveste klasser begynder man at føle den enhed, der forbinder menneskene. „Alle for én, én for alle“, er mændenes løsen og har gjort den svage sterk. Burde ikke dette ogsaa blive kvindernes løsen?

Først naar den splittelsens aand, der driver kvinden til at anklage sine søstre, der lader hende glemme, at hun gennem denne anklage nedsætter og tilsøler sit eget køn, er forsvunden, og den egenkjærlighed, der, uafhængig af det fælles vel, tror at kunne sikre sit eget bedste, er beseiret, først naar kvindens ligegyldighed, blindhed, dovenskab ligeoverfor offentlige anliggender har gjort plads for den almene pligtfølelse og menneskekjærlighed, da vil vore paa

¹⁾ „Deutsche Hausfrauenzeitung“ (1885. Nr. 10.)

en gang latterlige, sørgelige, oprørende og unaturlige tilstande forsvinde.

Og begynder kvinden idag — endelig — at spørge efter vort lands love og forstaa, at disse ikke udelukkende angaar den mindre halvdel af menneskeslegten, da maa dette hilses med glæde. Det er de første svage spirer til den stræben, der vil blive det tyske riges velsignelse.*

III.

Medens arbeiderskerne samledes om fru Guillaume-Schack, og medens hendes agitationer vakte en opsigt, som ingen kvindebevægelse tidligere i Tyskland, saa hun sig pludselig forladt af dem, som forhen havde staaet ved hendes side. Man bebreidede hende, at hun lod socialdemokraterne komme til orde i forsamlingerne og fandt det absolut forkasteligt, at hun viste dem saa sterke sympatier. Men det, som navnlig vakte forargelse var, at hun saa uforbeholdent arbeidede for kvindens stemmeret.

De damer, der havde dannet hendes komet-hale, da hun det foregaaende aar holdt foredrag om sædeligheden, foreholdt hende ganske uden grund, at hun havde forladt sin egentlige arbejdsmark; og i alle aviser læste man deres erklæringer om, at de havde løsrevet sig fra enhver forbindelse med hende. „Korrespondenten“, et tysk sædelighedsorgan, og „Le bulletin continental“ erklærede ligeledes, at da fru Guil-

laume havde omformet sine sædelighedsforedrag til politiske, kunde de ikke længer virke sammen med hende.

Hertil kom, at regjeringen betragtede hendes virken med misbilligelse, og at udvisningsdommen svævede over hendes hoved.¹⁾

Personlige krænkelser af alle slags fulgte efter. En veninde, hos hvem hun pleiede at bo, forbød hende sit hus af frygt for at blive udsat for husundersøgelse. Hendes egne søskende vendte hende ryggen og forklarede høilydt, at de ønskede udvisningsdommen maatte blive fuldbyrdet, saa de kunde faa ro for hendes extravagancer. At hun i vittighedsbladene aftegnedes i alle mulige og umulige situationer morede hende kun; men at den største del af pressen paanyt kastede sig over hende, heklagede hun, da dette skadede arbeiderskens sag.

Utvivlsomt kan det betragtes som et feilgreb, at hun i kampen for kvinden saa ganske og aldeles sluttede sig til socialdemokraterne; thi ved at stemple kvindesagen som en politisk partisag har hun skrækket mange bort, der ellers vilde have interesseret sig for den, og bragt andre til at betragte den med skjæve blikke.

¹⁾ Ved sit giftermaal med en udlænding mistede fru Guillaume-Schack sin hjemstavnsret i Tyskland og kan derfor, skjønt født og opvokset i dette land, udvises ifølge loven.

Selv bærer hun dog ikke udelukkende ansvaret. Skylden bør tvertimod for en stor del tilskrives dem, som kastede stene paa hendes vei og forlod hende, da hun mest trængte hjælp.

Hun ønskede saa varmt at hæve arbeider-sken; men hun indsaa, at hun ikke alene vilde være istand til at naa sit maal. Den hjælpende haand, der allerede var bleven hende tilbudt af socialisterne, ræktes hende i det afgjørende øieblik. Hun greb den villig; thi hos dette parti haabede hun at finde støtte.

Mere og mere uforbeholdent bekjendte hun sig som socialdemokrat; politiet opløste derfor hendes forsamlinger, og skjønt man af hensyn til hendes fødsel nølede med at udstede udvisnings-befalingen, betydede man hende, at det vilde blive forbudt hende oftere at tale i Berlin.

Den 23de april 1885 behandlede i den tyske rigsdag et forslag om at forhøie tolden paa sytraad. Den følgende aften havde hun, trods forbudet, med stort besvær formaaet autoriteterne til at indvilge i, at hun sammenkaldte et sidste møde.

Mere end tusinde mennesker havde indfundet sig for at høre hende, deriblandt adskillige medlemmer af rigsdagen.

Hun havde selv overtaget at lede diskussionen og oplyste først og fremst, at der i hendes fødeland lever 300,000 kvinder, som ernærer sig

ved skræddersøm, og at dette antal bliver mere end fordoblet, naar man dertil føier linsømsyerskerne. Disse 6 å 700,000 kvinder, der fra morgen til aften sidder bøiede over sit anstrengende arbeide, hvis fortjeneste er saa ringe, at man hidtil kun har turdet paalægge dem en skat af tre mark aarlig, vilde nu hver især faa et skattetillæg af fire til seks mark.

I rigsdagen har man frembævet, vedblev hun, at fabrikanterne ikke kan bestaa. Men personlig kjendte hun adskillige af disse fabrikanter, som var rige folk. Hvis de øvrige ikke kunde det, maatte det være, fordi disse havde for store fordringer til livet. Skulde 700,000 fattige arbeidersker lide, for at nogle fabrikanter kunde leve i overflod? (Hun afbrødes her af indignerede: „Nei, nei!“). Naar kvinderne reiser sig for at protestere mod en slig uretfærdighed og søger at forbedre sin stilling, bliver deres forsamlinger opløste; hvilket besvær, hvilke pengeofre, der var forbundne med at sammenkalde disse forsamlinger, det tænkte ingen paa.

„De ved, mine damer“, sluttede hun, „at jeg har forlangt politisk stemmeret for kvinden. Men ved De, hvad man svarer mig? — Vi behøver ikke kvinderne; der er vaskerkjærringer nok i rigsdagen i forveien!“ — Dog, tiltrods for deres haan, deres trækken paa skulderen, skal vi ved enighed og udholdenhed, søstre, naa

frem til seir! Fredrik den store kunde i sin tid lade en kvindeforsamling jage fra hverandre ved hjælp af brandsprøiter. Men tiderne har forandret sig: nu er Alvoret vakt! Kvinden træder selv i skranken for sine rettigheder og kræver, at folkets repræsentanter ogsaa skal repræsentere hendes interesser!* —

Sommeren 1885 reiste fru Guillaume-Schack til Schweiz, hvor hun under stormende jubel afvekslende talte for sædelighedssagen og for arbeidersken. Overhovedet var intet fjernere fra hende end at opgive sædeligheds-bestræbelserne, og lige til den seneste tid har hun benyttet hver leilighed til at fremme det brittisk-kontinentale forbunds interesser.

Beskyldningen for at ville trække sig bort fra dette virkefelt tilbageviser hun i et privatbrev i følgende ord:

„Jeg har fuldt og helt sat mit liv ind for kampen mod usædeligheden, og jeg gjør det idag mere end nogensinde før; kun er jeg traadt ud af de velstaaende kredse og vil søge at uddanne hjælpetropper af de arbejdende kvinder.“

Og paa bebreidelser fra „kulturforbundets“ bestyrelse svarer hun bl. a.:¹⁾

„At faa fodfæste blandt de arbejdende kvinder har i aarevis været min stræben, og, som De

¹⁾ I en skrivelse af 17de oktober 1885.

ganske vist erindrer, har jeg aldrig gjort nogen hemmelighed deraf. Jeg har saaledes i ingen henseende forandret mine anskuelser."

Efter at være vendt tilbage fra Schweiz be-
reiste hun Mellem- og Syd-Tyskland; i mange
byer fandt hun kun modstandere, men i andre
havde hendes sag ypperlig fremgang. I Fürth,
Nürnberg og München blev det hende saaledes
forbudt at tale, men i Stutgard og flere andre
steder vandt hun tilslutning. I Hamburg ledede
hun arbejderskernes forsamlinger under navnet
af fru von Wittenau; thi udvisningsdommen svæ-
vede fremdeles over hendes hoved. Paa alle
hendes møder førte imidlertid socialisterne for-
sædet. Udenforstaaende betragtede hende derfor
mere som en agitator for dette parti end som
den energiske forkjæmperinde for sit eget køn,
og istedetfor, som før, at kalde hende „Tysklands
Josephine Butler“ benævnes hun nu „den tyske
Louise Michel“.

Ja — visselig har hun Louise Michels mod
og hendes varme hjerte for de undertrykte.
Begge er af naturen rigt begavede, begge ivrige
og utrættelige; for dem begge har livet været en
kampdag uden vaabenstilstand, uden seir. Og
ligesom man i Frankrige endnu ikke er bleven
træt af at latterliggjøre „den beske Louise“ har
vittighedsbladene i Tyskland atter og atter kastet
sig over „grevinden“.

Men hvilke modsætninger er de alligevel ikke!

Anarkisternes heltinde ønsker at se samfundet omformet, men under striden for samfundet har hun næsten glemt kvinden. Tysklands Louise Michel kæmper kun for kvinden; i kvindens selvstændighed, i forbedringen af hendes kaar ser hun den varigste gavn for samfundet. Louise Michel flammer for de idéer, der har grebet hende, men tænker sjelden eller aldrig over den sags konsekvenser, hun arbejder for. Gertrud Guillaume-Schack taber aldrig sit maal af syne; maalet giver hende begeistring og kraft til opofrelse og forsagelse.

Som talerinde er Louise Michel glødende og lidenskabelig, skarp og bitter. Fru Guillaume-Schack er som talerinde henrivende; men hun er fremforalt den rolige, beherskede kvinde, og hvad der forlener hende en særlig ynde er den blide, behagelige maade, paa hvilken hun udtrykker sig. Hendes ord naar hjerterne, fordi de strømmer fra et saa ædelt hjertedyb; kun i enkelte øieblikke blusser hendes veltalenhed op til heftig indignation over hvad hendes kjønn gennem aartusinder har maattet lide.

Ogsaa i andre henseender er de kontraster. Louise Michel mangler enhver personlig tiltrækningskraft; fru Guillaume-Schack er en usæd-

vanlig smuk dame. Louise Michels talestemme er overanstrengt og tør; Gertrud har et mesterligt herredømme over et fyldigt, klangfuldt organ. Hun trættes aldrig, men taler uafbrudt med samme ild i øiet, samme begeistring, samme overtalelsens varme.

Ingen tør negte at Louise Michel er en uegennyttig kvinde; men Gertrud Guillaume-Schack er beundringsværdig ved sin praktiske virken. Saa langt hendes formue rækker, støtter hun hver nyttig bestræbelse med pengemidler. Hun er altid rede til at ofre sig for den, hun ser lide. For sig selv begjærer hun intet, for sine søstre alt.

Efter at have stiftet tyve foreninger til varetagelse af arbeiderskens tarv, opslog hun i høsten 1885 sin bolig i Offenbach (Hessen-Darmstadt), hvor hun lettere end noget andet sted troede at kunne undgaa udvisningen. Julen tilbragte hun hos sine forældre, og paa tilbagereisen fra fædre-hjemmet opholdt hun sig nogle dage i Berlin. Her anvendte hun den korte tid til at grunde en syge- og begravelseskasse for kvinder, der nu tæller 25,000 medlemmer. — Hun var livlig og munter som altid og opfyldt af haabet om at kunne arbejde i ro i Offenbach, hvor hun havde indrettet sig et hyggeligt hjem.

Straks efter sin tilbagekomst til den lille

by, *) paabegyndte hun udgivelsen af arbeiderske-organet „Die Statsbürgerin“, og ved siden af sin redaktionsvirksomhed beskæftigede hun sig med velgjørende stiftelser saavel i Offenbach som i det nærliggende Frankfurt.

I vaarmaanederne besøgte fru Guillaume-Schack det nordlige Tyskland og holdt blandt andet foredrag i Kiel og Flensborg. Men medens hun var fraværende, blev hendes blad konfiskeret, og grundet paa den nye socialistlov sprængtes samtidig de foreninger, hun havde stiftet i Berlin.

Junimaaned tilbragte hun i London, hvor hun, sammen med Josephine Butler, ledede forhandlingerne paa „det brittisk-kontinentale forbunds“ hovedmøde.

Et par dage efter hendes hjemkomst trængte politibetjente tidlig om morgenen ind i hendes hus og overbragte hende regeringens ordre om at forlade Hessen-Darmstadt inden aften. Hun havde opofret sin formue saavel som sine kræfter; nu paaførte man hende det sidste store tab: hun maatte forlade det hus, hun havde kjøbt.

Kun med møie opnaaede hun to dages udsettelse, og den 19de juli 1886 forlod hun det tyske rige. Ved hendes afreise havde en mængde kvinder og mænd samlet sig paa jernbanesta-

*) Januar 1886.

tionen. Raabene: „Leve fru Guillaume-Schack! Leve socialdemokraterne!“ lød fra alle sider.

Saa vel den østerrigske som den franske og engelske presse beklager udvisningen og finder den uberettiget, og hendes venner og tilhængere har ikke helt opgivet haabet om at se hende forlade sit nuværende opholdssted, Schweiz, for at vende tilbage til fødelandet.

Skjønt der visselig er delte meninger om, hvorvidt hun, ved at slutte sig til socialisterne, ikke har skadet sit kjøns sag næsten ligesaa meget, som hun har gavnet den, hersker der kun én mening om hendes ædle, uegennyttige karakter; hun har i al sin færd vist en offervillie og et mod, der aftvinger hendes værste modstandere beundring.

Hvilke forfølgelser hun endnu vil have at gennemgaa, hvilke slag det muligens vil være hende forbeholdt at vinde, kan først fremtiden lære os. Men ét er sikkert: hun vil ikke flygte fra den fane, hun har baaret frem!

Og er haabet om kvindens frigjørelse for stort til straks at opfyldes, har hun ialfald saaet en spire, der raskt tager vekst. Naar den bevægelse seirer, som nu bryder sig bane, vil hendes søstre med dyb erkjendtlighed mindes Gertrud Guillaume-Schack. Da vil de forstaa hendes sterke tro og hendes vanskelige, utaknemmelige arbeide. Uanseet samfundsklasser

og partistrid vil de samle sig om hende og med digteren sige:

„Vi elsker, at du gav os alt,
din fred, din fremtid, da det gjaldt;
vi elsker dig, — alt had tiltrods!
fordi du turde tro paa os.“

